

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**BERGAMA MÜZESİ ANTİK YUNANCA YAZITLI
ESERLERİNDEN BİR SEÇKİ**

Gökçe Çiçek KESKİN

**Danışman
Prof. Dr. Ergün LAFLI**

İZMİR-2018

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**BERGAMA MÜZESİ ANTİK YUNANCA YAZITLI
ESERLERİNDEN BİR SEÇKİ**

Gökçe Çiçek KESKİN

**Danışman
Prof. Dr. Ergün LAFLI**

İZMİR-2018

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bergama Müzesi Antik Yunanca Yazıtlı Eserlerinden Bir Seçki” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Gökçe Çiçek KESKİN

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Bergama Müzesi Antik Yunanca Yazıtlı Eserlerinden Bir Seçki
Gökçe Çiçek KESKİN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Arkeoloji Programı

Bu tez çalışmasında, İzmir'in Bergama ilçesinde bulunan Bergama Müzesi envanterinde kayıtlı olan ve müze yetkililerince taş eserler deposundan fotoğraflanan Yunanca yazıtların belli bir kısmı incelenmiştir. Toplamda 27 adet yazıtın analizi tarih sıralarına göre yapılmıştır. Aralarından 5 adedinin yayınına ulaşamadığı için, en temelden incelenmiş, diğer 22 adet ise bölgelerine göre ayrılarak, yayınları yardımıyla tanımlamaları tamamlanmıştır. En erkeni İ.Ö. 4. yy.'ın 2. yarısına tarihlenen yazıtların en çok işlendiği tarih İ.S. 2. yy.'dır. Lydia ve Pergamon bölgelerine ait yazıtlarda bulundukları dönemler yakın olsa bile, epigrafik anlamda ayırt edici unsurları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bergama Müzesi, Yazıt, Stel, Epigrafi, Mezar Steli, Adak Steli, Antik Yunanca, Pergamon, Lydia, Bergama, Arkeoloji.

ABSTRACT

Master's Thesis

A Selection from Artifacts with Ancient Greek Inscription in Bergama Museum

Gökçe Çiçek KESKİN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Archaeology

Archaeology Program

In this thesis, registered in the inventory of the Bergama Museum in Bergama county in İzmir and part of the Greek inscriptions photographed by the museum authorities in the stone artifacts have been examined. A total of 27 inscriptions were analyzed according to date order. Because of the inability to reach the publication of 5 of them, they were examined in the most basic way and the other 22 were separated according to their regions and completed with the help of their publications. The earliest inscriptions date to the 2nd half of the 4th century BC, the date on which it was most produced dated to the 2nd century BC. Even though the periods in Lydia and Pergamon inscriptions are close, there are epigraphically distinctive factors.

Key Words: Bergama Museum, Inscription, Stele, Epigraphy, Grave Stele, Dedication Stele, Ancient Greek, Pergamon, Lydia, Bergama, Archaeology.

BERGAMA MÜZESİ ANTİK YUNANCA YAZITLI ESERLERİNDEN BİR SEÇKİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
EKLER LİSTESİ	viii
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

BERGAMA MÜZESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. BERGAMA MÜZESİ VE TARİHÇESİ	3
1.2. BERGAMA MÜZESİ EPIGRAFİK KOLEKSİYONUN İÇERİĞİ	6

İKİNCİ BÖLÜM

BERGAMA MÜZESİ ANTİK YUNANCA YAZITLARI

2.1. BERGAMA MÜZESİ YAYINI OLMAYAN YAZITLAR	8
2.2. BERGAMA MÜZESİ YAYINLANMIŞ YAZITLARI	19
2.2.1. Pergamon Yazıtları	19
2.2.2. Lydia Yazıtları	28
 SONUÇ	 51
KAYNAKÇA	56
EKLER	

KISALTMALAR

Cm	Santimetre
No.	Numara
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
bkz.	Bakınız
İ.Ö.	İsa'dan Önce
İ.S.	İsa'dan Sonra
Lev.	Levha
Kat. No.	Katalog Numarası

EKLER LİSTESİ

EK 1: Levhalar	ek s.1
EK 2: Fotoğraflar	ek s.15
EK 3: Plan	ek s.17

GİRİŞ

Mysia Bölgesi içinde yer alan Pergamon antik kentinin en erken kazılmaya başlanan bölgelerden biri olmasıyla ve antik dönemlerde hem bir krallık tarihinin yaşanması, hem de bir başkent konumunda olması sebebiyle, önemli bir kültür merkezi olmuştur. Kültür merkezi olmasındaki başlıca sebep esasında Hellenistik Dönem’de kral II. Euamenes’in, Yunan kentleri arasında en güzel olanı konumuna erdirmek için hem mimari, hem de sanat alanlarına verdiği önemdir. Bu bağlamda, kentte yapılan eserlerin önemi azımsanamayacak konumdadır. Pergamon ve Bergama Müzesi’nde bulunan sikkeler, Osmanlıca kitabeler, etnografik incelemeler gibi çalışmaların çok olmasına rağmen, belki de Yunanca yazıtların, bulunma tarihinin 1900’lü yılların başı ve ortası olmasından kaynaklı ya da birçoğunun bağış, satın alma veya müsadere yoluyla alınması sebebiyle çalışma ve incelenme durumları fazlasıyla dağınık haldedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı, Bergama Müzesi bünyesinde bulundurulmuş söz konusu Yunanca yazıtların bulunduğu eserlerinden bir seçki oluşturup, epigrafik ve arkeolojik analizlerini ele alarak, ileride yapılacak epigrafik çalışmalara ışık tutmaya çalışmaktır.

Bu bağlamda, Yüksek Lisans tez konum olan “Bergama Müzesi Antik Yunanca Yazıtlı Eserlerinden Bir Seçki” adlı çalışmamda, ilk olarak Bergama Müzesi ve tarihçesi hakkında bilgiler yer almaktadır. Buna ek olarak, tez konusu olan ve diğer yazıtların müzedeki yerleri, nereden hangi yolla geldikleri hakkında bilgilerin yer aldığı Bergama Müzesi Epigrafik Koleksiyonun İçeriği başlığı oluşturulmuştur. Sonraki bölümde ise, Bergama Müzesi tarafından envanter numaralarına göre tarafıma, müze yetkilileri tarafından çekilmiş fotoğrafları verilen ve şuanda çoğunun müzenin taş eserler deposunda bulunduğu bilinen yazıtların tarihlerine ve buluntu yerlerine göre sıralanışı bulunmaktadır. Bergama Müzesi’ne kazılarla Pergamon antik kentinden, çoğunluğunun bağış, bazılarının satın alma ya da müsadere yoluyla çevre yerleşimlerden gelen Yunanca yazıtlara sahip stel, levha, heykel kaidesi gibi eserlerin öncelikle kendi içinde ve diğer bölge eserleriyle karşılaştırmak. Daha sonra epigrafik ve tipolojik özelliklerinin belirlenmeye çalışılması suretiyle, benzer ve farklı yönlerinin analizi ve tarihlenmesine yönelik bir çalışma amaçlanmıştır. Bunun içinse kataloglamaya benzer bir yöntem ile yazıtlar:

envanter numarası, bibliyografya, müzedeki yeri, buluntu yeri, tarih, korunma durumu, ölçüler, tipolojik tanım, transkripsiyon, çeviri, epigrafik açıklamalar, tarihsel açıklamalar ve tarihleme, (resim alanı var ise) dekorasyon tanımı gibi maddeler içerisinde incelenmeye çalışılmıştır.

Teze dâhil olan yazıtların, çeşitli korpus, süreli yayın ve makalelerden yararlanılarak, epigrafik bilgileri ve yayınları elde edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BERGAMA MÜZESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.2. BERGAMA MÜZESİ VE TARİHÇESİ

Hem mousaların (ilham perilerinin) yaşadığı yer, hem de bilimler tapınağı anlamı taşıyan müze sözcüğü, Yunanca mouseion kelimesinden gelmektedir. Müzeciliğin ilk adımı koleksiyonculuğa dayandırılmaktadır. Günümüzdeki müze anlayışından farklı olsa da, bu kavramın oluşmaya başladığını gösteren en eski örneklerden biri, İ.Ö. 3. yy. başlarında I. Ptolemaios tarafından İskenderiye Kütüphanesi'nin de içinde bulunduğu İskenderiye Müzesi'dir.¹ Pergamon antik kentinde bulunan, İ.Ö. 3. yy. 'da II. Eumenes döneminde inşası biten Pergamon Kütüphanesi, Anadolu'daki en erken benzer örnektir. Dünya genelinde, modern anlamdaki ilk müze ise Oxford Üniversitesi'nde kurulmuştur. Bu bağlamda, İskenderiye Müzesi'ndeki kütüphane ve bilim okulu ile Bergama kütüphanesinde bulunan kitaplar, papirüsler, parşömenler ve sergilenen heykel koleksiyonlarıyla, müze kavramındaki bilimler tapınağı anlamını karşılamakta olduklarını söylemek yanlış olmaz. Ülkemizde 19. yy. sonlarında, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde ilk modern müze Müze-i Hümayun açılmıştır. Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla günümüz Türk müzelerinin temelleri atılmış ve Cumhuriyet Dönemi'nde daha aktif hale gelen arkeolojik kazılarla, ülkemizdeki ilk müze binası 1930 yılında Ankara Etnografya Müzesi kurulmuştur.²

Pergamon antik kenti, 15. yy'dan itibaren birçok gezginin ziyaret ettiği yerlerden biri olmuştur. Fakat bu gezginler yazdığı hiçbir kayıta Pergamon hakkında fazla bilgi veremedi. Bu konuda küçük de olsa ilk adımı Charles Robert Cockerell atmıştır. Notlarında bahsettiği plan, yükseklik ve şehir ve kalıntılarını, Otto Magnus Von Stackelberg'in görünümüleri ile ilgili çizdiği eskiz ve bilgilerle, Charles Texier'in 19. yy. başında Description de l'Arménie et de la Perse, de la Mésopotamie kitabının ikinci cildinde yayınlamıştır. Fakat asıl kabul gören, Pergamon ve çevresini ayrıntılı olarak araştıran mühendis Carl Humann, 1878-1886 tarihleri arasında arkeolog

¹ Halis Alar, "Kütüphaneciliğin Tarihçesi ve İlk Kütüphaneler", A.Ü. Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16, s. 300.

² Erdem Yücel, Türkiye'de Müzecilik, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 89.-90.

Alexander Conze ile birlikte, Pergamon antik kentinde resmi kazılara başlamışlardır. Türkiye'deki ilk keşfedilen ve kazılan yerlerden biri olan Pergamon'un, çıkarılan eserlerin korunması maksadıyla kazı evinin bahçe bölümünde bir depo-müze yapısı kurulmuştur. Fakat bu yapı sergileme amacından çok, kazıdan çıkarılan eserlerin hasar ve tahribatını önlemek, biriktirmek ve Berlin veya Müze-i Hümayun'a gönderilene kadar onları koruma amacıyla oluşturulmuştur.³

İkinci kazı döneminde, Hugo Hepding, Wilhelm Dörpheld, P. Schatzmann yönetiminde orta ve aşağı kenti ortaya çıkarılmıştır. 1927-1936 yılları arasında gerçekleşen üçüncü kazı döneminde, Heroon, Kızıl Avlu, Asklepieion yapılarının ve Arsenallerin ortaya çıkarılması, Theodor Wiegant yönetiminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kazıdan çıkarılan eserleri Bergama'da sergileme ve resmi bir müze kurma fikri oluşmuştur. 1924 yılında şehir merkezinde, daha sonra Halk Evi binası olarak da kullanılan binaya, kazıdan çıkarılan eserlerin bir kısmı nakledilerek sergilenmeye başlanmıştır. 1928 yılında ise kendisini Bergama tarihi ve müzesi için adanmış çalışkan bir öğretmen olan Osman Bayatlı, bu müzenin müdürü olarak görevlendirilmiştir. Kazıdan çıkarılan eserlerin artması ve depo alanlarının kısıtlanmasıyla, günümüzde hala aktif olarak işleyen asıl Bergama Müzesi, 30 Ekim 1936 tarihinde binasının yapımı tamamlanarak faaliyete başlamış ve ziyarete açılmıştır.⁴ 1957-1972 yılları arasında, Erich Boehringer tarafından gerçekleştirilen dördüncü kazı dönemi ise, Wolfgang Radt yönetiminin başladığı 2005 yılına kadar devam etmiştir. Kazılar 2005 yılından beri, aynı zamanda Alman Arkeoloji Enstitüsü müdürü olan Felix Pirson başkanlığında yürütülmektedir.⁵ Güncel anlamda, şu an müze müdürlüğü görevinde ise Nilgün Ustura bulunmaktadır.

Kültür Bakanlığı'na bağlı Bergama Müzesi, 1936 yılından beri hizmet veren, arkeoloji ve etnografya müzesidir. Türkiye'nin ilk kazı müzesi olma özelliğini taşımaktadır ve Pergamon kazılarında bulunmuş eserlerin önemli bir kısmı burada sergilenmektedir.⁶ Bünyesinde, son belirtilen rakamlara göre, 8672 adet arkeolojik

³ Adnan Sarioğlu (Ed), **Bergama Müzesi**, Bergama Belleten, Sayı: 15, Adnan Sarioğlu BERKSAV, 2006, s. 28.

⁴ Sarioğlu, s. 28.

⁵ Wolfgang Radt, **Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, Y.K.Y., İstanbul, 2002, s. 307.

⁶ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 280

eser, 8056 adet sikke, 1871 adet etnografik eser barındırılmaktadır.⁷ Müzede yer alan eserler, şehir kazıları, kurtarma kazıları, satın alma, bağış ve müsadere yolları ile getirilmiştir.

Günümüzde Bergama Müzesi adak stelleri, mezar stelleri, lahitler, mimari yapılardan kalan ve üzerinde yazıtların olduğu taş blokların bulunduğu bir bahçeyle bizi karşılamaktadır. Bu eserlerin en erken tarihleri neredeyse Yunan Klasik Dönemi'ne kadar uzanmaktadır. Merdivenlerle çıkılan yüksek platform üzerinde yer alan müze binası, ince uzun koridorlarla etrafı çevrili olan, kare şeklinde bir iç avlu, iki teşhir salonundan oluşmaktadır. Ayrıca depo, laboratuvar, arşiv, fotoğrafane gibi birimler de müzede yer almaktadır.

Müzeye girildiğinde soldaki koridor boyunca Hellenistik Dönem ile Roma ve Bizans Dönemi'ne ait Dor ve Korinth sütun başlıkları, korkuluk levhaları, tepe akroterleri, rölyefler, masa ayakları, friz blokları gibi mermer mimari eserler; kadın ve erkek heykelleri sergilenmektedir. İlerisinde, Demeter Kutsal Alanı'nın ve Zeus Sunağı'nın ölçekli birer maketi ve Zeus Sunağı'nın Berlin'deki orijinal yapısının fotoğraf canlandırması yer almaktadır.

Koridorun sonunda sol tarafta Arkeolojik Eserler Salonu yer almaktadır. Bu salonda teşhir edilen eserler çoğunlukla Akropol, Asklepion, Kızıl Avlu (Serapeion), Musalla Mezarlığı alanında yapılan kazılardan çıkarılan parçalardan oluşmaktadır.⁸ Ayrıca Bergama'nın yakın çevresindeki Myrina, Pitane (Çandarlı), Gryneion (Yeni Şakran) antik kentleri ile Kestel ve Yortanlı Baraj gölü alanlarında yapılan kurtarma kazılarında gün ışığına çıkarılmış siyah figür tekniği ile yapılmış seramik eserler de teşhir edilmektedir. Pergamon üretimi Megara kâseleri, Aplike seramik grubuna kaplar müzenin önemli seramik parçaları arasındadır. Tamamı on dört gramlık Kistophor denilen iri gümüş sikkelerden oluşan, Kistophor Definesi şehir kazıları sırasında gün ışığına çıkarılmıştır ve müze teşhirinde bulunmaktadır.⁹

Teşhirde, sol taraftaki ilk vitrinde, erken dönem eserleri olarak Eski Tunç Çağı'na tarihlenen Yortanlı kapları ve gaga ağızlı testileri göze çarpar. Sonraki

⁷ T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, "İzmir Bergama Müze Müdürlüğü, Merkez Müzedeki Eser Sayısı", <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44101/izmir-bergama-muze-mudurlugu.html>, (03.05.2018).

⁸ Sarioğlu, s. 28.

⁹ Yüksel Güngör, **Bergama Krallık Kültü**, Bergama Kültür ve Sanat Vakfı Belleten Dizisi, Sayı: 14, İzmir, 2005, s. 15.

vitrinlerde pişmiş toprak çanak çömlek buluntuları, kronolojik bir düzen halinde sergilenmektedir. Hellenistik Dönem'e ait Myrina'dan pişmiş toprak figürünler ile Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait pişmiş toprak kandillerin, serbest üfleme tekniğiyle yapılmış zengin bir cam eser koleksiyonu, bronz eserlerin, sikkelerin, mermer heykelciklerin ve kemik obje, tıp aletleri, takı gibi küçük buluntuların yer aldığı vitrinler birbiri ardınca aynı salonda sıralanmaktadır.

Akropol'de ve Akropol dışında yeni yerleşim alanlarından bulunmuş olan, genelde tabak ve kâselerden oluşan Bizans seramikleri ve altın, bronz, bakır, gümüş materyalli Bizans sikke koleksiyonu hem teşhirde hem de müze deposunda bulunan parçalardandır. Arkaik Dönem'e ait Pitane'den Kouros heykeli, Alliano kurtarma kazısından gelen Nymphe heykeli ile önemli kişilere ait portreler, Asklepieion'dan çıkan İmparator Hadrianos heykeli, Roma devrine ait kadın/rahibe heykelleri Arkeolojik Eserler Salonu'nda sergilenmektedir. Ayrıca Roma Dönemi'ne ait Medusa mozaïği, salonun zeminde montelenmiş halde müzedeki yerini almıştır.

Pergamon Akropolis kazısından çıkarılan, oturan kadın heykelleri, Zeus Sunağı'na ait at heykeli, Arkeolojik Eserler Salonu'ndan çıkıldığında sola doğru devam eden koridor boyunca yer almaktadır. İlerisinde ise Pers, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait gömü geleneklerini yansıtan, figürlü mezar stelleri, lahit ve osthotekler sergilenmektedir.

Burada bulunan diğer önemli eserler, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenen onur ve adak yazıtları ve orijinali Hellenistik Dönem'e ait olup Roma Dönemi'nde kopya edilmiş haliyle elimize geçen Pergamon'un şehir düzenlemesi ve idaresini anlatan Şehir Yasası'nın yer aldığı yazıttır.

Eski Tunç Çağı'ndan günümüze kadar Bergama ve yakın çevresinin tarihi yapısını tanııtma amaçlı bilgi panoları teşhirde yer almaktadır.

Müze girişinin sağ tarafında ek bina yapısı içinde bulunan Etnografya bölümünde, Bergama ve yöresine ait eserler koleksiyonu yer almaktadır.

1.2 BERGAMA MÜZESİ EPİGRAFİK KOLEKSİYONUN İÇERİĞİ

Yüzyıllar boyunca Yunan kültürüne ev sahipliği yapmış olan Anadolu'da, Doğu'dan alınan yazı sistemiyle birlikte Bizans Dönemi'nin sonuna kadar olan

süreçte epigrafik olarak zengin ve verimli materyaller üretilmiştir. Erken dönemlerde adak yazıtlarını kopya etmesiyle Herodotos, İ.Ö. 2. yy.'da yaşamış olan ve epigramları koleksiyon haline getiren Philokhoros ve dekretleri (yasaları) içeren bir çalışma hazırlayan Krateros ile birlikte, epigrafi çalışmaları başlamış kabul edilmektedir.¹⁰

Bergama Müzesi'nde bulunan epigrafik materyaller, çok sayıda Yunanca ve genel olarak Anadolu'da da örnekleri Yunanca metinlere göre daha az olan Latince yazıtlardan oluşmaktadır. Pergamon antik kentinin Asklepeion, Gymnasion, Akropolis bölümlerinden çıkarılan; komşu bölgeler olan Yortanlı, Elaia, Kaikos'tan gelen ve Lydia'nın özellikle Kuzey Doğu'sundan ve Saittai'den getirilen yazıtlar, müzenin epigrafik koleksiyonunu oluşturmaktadır. Epigrafik materyaller Bergama Müzesi içi, deposu, bahçesi ve bahçedeki deposunda diğer arkeolojik eserlerle birlikte sergilenmektedir. Epigrafik materyallerin diğer parçaları, Pergamon antik kentinin yapıları olan Kızılavlu, Akropol, Asklepieion gibi alanlarda da sergilenmeye devam etmektedir.

Bergama Müzesi'nde korunan en erken yazıt İ.Ö. 5. yy'a, en geç yazıt İ.S. 7. yy.'a tarihlendirilmektedir. İ.S. 1. ve 2. yy. tarihlerine ise yazıtların en yoğun dönemi denilebilmektedir.¹¹ Müzede bulunan bu epigrafik metinler çoğunlukla mermer, kireçtaşı, bazalt ve bronz materyallerle yapılmış; mezar ve adak stelleri, isim listeleri, onur yazıtları, dekretler (yasalar), defixiolar, epigramlar, heykel kaideleri, levhalar ve kilise yazıtlarından oluşmaktadır.

¹⁰ Hasan Malay, **Epigrafi (Yazıt Bilim)**, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir, 1987, s.1.

¹¹ Resmi olmayan fakat müzede korunmakta olan yazıt örnekleri incelendiğinde ortaya çıkan sonuçtur.

İKİNCİ BÖLÜM

BERGAMA MÜZESİ ANTİK YUNANCA YAZITLARI

2.1. BERGAMA MÜZESİ YAYINI OLMAYAN YAZITLAR

Kat. No. 1: Hellenistik Dönem isim listesi.

Envanter No: 3778.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi Taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor (Satın alma).

Ölçüler: Maksimum yükseklik 27 cm, maksimum genişlik 23 cm, kalınlık 3,5 cm, yazı boyutu 2 cm.

Korunma Durumu: Levha, beyaz ve kaliteli bir mermer malzemeden yapılmıştır. Üst kısımdan itibaren her bir yönden kayıpları mevcuttur. Elimize geçen bu parçadaki yazıt ise, net bir şekilde okunabilmektedir.

Transkripsiyon:

- [-----]
- 1 [---η]ς Ἱπποκ[ράτου---]
[---]ος Ἀσκληπιά[δου---]
[---]λος Ἑρμογένε[υς ---]
[---]άδης Ζωτίχου [E---]
- 5 [---] Ἰούλιος Διοκλ[ῆς---]
[---]ος Ἰουλιανός Ἀσιο[νεΐκου]
[-----]ος Ἐπινείκου Τε[---]
[-----]Κλαύδιος Ἑπαφ[ος ---]
[-----]ς Ἀρτέμωνος [---]
- 10 [-----] Μηνόφ[αντος---]
[-----]

Epigrafik Açıklamalar: Son harfleri kırık olan Hippokrates ismi muhtemelen genitiv haldedir. Zotichos ismi genitiv haldedir ve özellikle İonia Bölgesi'nde sık rastlanan isimlerden biridir.¹² Ἰούλιος Διοκλῆς, Pergamon'da başka bir beyaz

¹² MDAI(A) 33 (1908) 398,21, IGR 4.491; Milet VI,2 796

mermer levhada da adı geçmekte ve bir şehir komutanının (strategos) ismi olarak bahsedilmektedir.¹³

Bu isimlerden önce ve sonra gelen en az birer isimin daha bulunmakta olabileceği, kırıklı kesitlerin çok olmasına rağmen görülebilmektedir. Fakat kayıp olduğundan okunamamaktadır. Okunamayan bu isimler, bir nevi babalarının ya da akrabalık derecesi olan insanların ismi olarak düşünülebilir. Bir nevi, soy ismi olarak kabul edilebilir.

Mermer levha parçasının nereden bulunduğu ya da hangi yapıya ait olduğu bilinmemektedir. Bu yüzden böyle bir isim listesinin bağış yapanların adını mı, kahraman adlarını mı, yoksa daha farklı bir amaç için mi yazıldığını tahmin etmek mümkün görünmemektedir. Listede adı geçen 'Ιούλιος Διοκλῆς'in Pergamon'daki başka bir mermer levhada rastlanıldığı ve bazı kaynaklarda onun bir şehir komutanı olabileceği geçmekte olduğundan, askeri ya da ephebik bir liste olduğu görüşünü az da olsa düşündürmektedir. Buna rağmen bulunduğu yer konusunda bilğimiz olmadığı için net bir şey söylemek mümkün değildir. Yalnızca isim listesi olarak tanımlanabilmektedir.

Yazıtın 4. satırında bulunan zeta harfinin **Ι** şeklinde yazıldığını görmekteyiz. 5. satırda 'Ιούλιος adı muhtemelen tüylü - sakallı anlamına gelen Yunan ιουλος (ioulos) türetilmiş bir Roma soy adıdır.¹⁴ En önemli üyesi, Gaul'un fethinde bir askeri lider olarak ün kazanan Gaius Julius Caesar olmuştur. Yunan ve Latin alfabesinde J harfinin o zamanlar kullanılmamasından kaynaklı olarak, yerine iota harfinin yukarıya doğru uzayan şekli kullanılmıştır.¹⁵

Genel olarak yuvarlak hatlı ve büyük karakterli omega harfleri ve büyük karakterli, keskin hatlı, klasik bir sigma barındırmaktadır.

Tarihsel Açıklamalar ve Tarihleme: İsim listesinin yazıldığı yazı karakterleri üzerinden giderek, tarihlendirme imkânı bulunabilmektedir. Yazıtta bulunan sigma ve omega harfleri de ele alınarak, ama daha ağırlıklı olarak zeta harfinin karakter

¹³ A. Conze, C. Schuchhardt, *Vorläufiger Bericht über die Arbeiten zu Pergamon*, Athen, 1899, s. 116

¹⁴ L.R. Palmer, *The Latin Language*, Faber and Faber, Bristol, 1954, s. 69.

¹⁵ Palmer, s. 74.

yapısı göz önünde bulundurularak, İ.Ö. 2. yy. civarına tarihlenmemiz mümkün gözükmemektedir.¹⁶

Kat. No. 2: Lydia'dan İ.S. 95-96 yıllarına ait bir mezar steli.

Envanter No: 1.13.98.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi Taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Satın alma.

Korunma Durumu: Hem figür alanının bulunduğu bölüm, hem yazıt alanı tahribat görmüştür. İnsan figürünün çoğu zaman cinsiyet belirlemede yardımcı olan baş bölümü, boyundan itibaren kayıptır. Yazı alanı da ikinci satır sonundan itibaren, sağ taraftan en aşağıya kadar 60°'ye yakın bir açıyla zarar görmüştür. Stelin son satırında ise yalnızca dört-beş harf belli belirsiz okunmaktadır.

Ölçüler: Maksimum genişlik: 54 cm, maksimum yükseklik: 52 cm, kalınlık: 4 cm, harf yüksekliği: 2,5cm.

Tipolojik Tanım: Cepheden gösterilen bir tapınağı betimleyen, naiskos formu tek resim alanlı bir steldir. Materyal olarak, beyaz, orta taneli mermer kullanılmıştır. Stelin üst kısmı kayıp olduğundan, dikdörtgen formu mu, üçgen ya da yuvarlak formu bir alınlığa sahip mi, tahminlerinde bulunmak mümkün değildir. Lydia, Smyrna, Ephessos gibi çevre yerleşimlerde Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait olan örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır.¹⁷

Dekorasyon Tanımı: Tek resim alanlı bu stelin üst bölümüne ulaşamadığımız için, şekilsel anlamda kesin bir yorum yapmak mümkün değildir. Naiskos formu stel, dönem özelliklerine göre yapılmış gözükmemektedir.¹⁸ Yani epigrafik açıdan ve dekorasyon özellikleri açısından Roma Dönemi'ne ait olduğunu düşünebileceğimiz bu stel, tapınağa benzer özelliklerini tam olarak yansıtamamaktadır. Helenistik dönemdeki benzerlerine göre daha basit işlenmiştir.¹⁹ Bu durumu açacak olduğumuzda, elimizde kalan parçada görülebildiği kadarıyla, tapınak sütunlarını

¹⁶ Zeta harfinin karakter yapısının benzeri için bkz. E. Pfuhl, H. Möbius, **Die Ostgriechischen Grabreliefs**, Cilt: II. Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1979, s. 480, Lev. 289 No. 1999.

¹⁷ Benzeri mermerler için bkz. E. Pfuhl, H. Möbius, **Die Ostgriechischen Grabreliefs I**, Mainz am Rhein, 1977, ss. 268, 271, Lev. 162, 165, No. 1078, 1080, 1097.

¹⁸ Naiskos teriminin tanımı ve anlatımı için bkz. Murat Çekilmez, "Geç Hellenistik Dönem'den Bir Mezar Steli", **OLBA**, Sayı: XIX, Kaam Yayınları, Mersin, 2011, ss. 109,110.

¹⁹ Aslı Saraçoğlu, **Antakya Yöresi Mezar Stelleri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1997, s. 22.

simgeleyen plasterler yüzeysel, kalıp halindedir. Yalnızca kare prizma şeklinde, düz ve işlemez verilmiştir.

Resim alanı içinde işlenen yalnızca tek bir figür bulunmaktadır. Bu figür de bize stel sahibini göstermektedir. Kollarını içeri alacak şekilde tüm vücudu saran mantosu, kaba ve bir kalıpmışçasına durmaktadır. Mantonun sarılışı özellikle alt kısımlarda balık formuna benzer ve alelade bırakılmış ve ayak bileğinin daha üstünde bitirilmiştir. Cepheden işlenmiş bu figürde sağ kol göğsünün üzerinde durmaktadır. Sol kol ise dirsekten hafif bükülmüş bir şekilde sol bacak hizasındadır. Vücudu tamamen saran manto, sağ omuzdan gelerek, kumaş kıvrımları oluşturmaktadır. Fakat bu kıvrımlar, Hellenistik Dönem’de daha incelikli işlenirken,²⁰ bu örnekte fazlasıyla kaba ve abartılı çizgilerle karşımıza çıkmaktadır.

Sol koldan inen manto ucu da bilekten sarılmıştır. Figürün giydiği manto altındaki khiton ise, sağ elin mantonun kenarından tutmasıyla gösterilmektedir. Genelde bu tip figürlerde görülen özelliklerden biridir.²¹ Sol ayağı hafif sola dönük şekilde görülmektedir. Aynı zamanda bu ayak, vücut ağırlığını taşıyan bacaktır. Sağ bacak ise elbisede bacağın bulunduğu kısımda kabartmanın daha yüksek tutulmasıyla, dizden hafif bükülmüş gibi gösterilmiştir. Omuzlarda kullanılan kumaş kıvrımları, gene çizgiselliğini ve kabalığını koruyarak, elbisenin sağında, diz bükümünün tasvirine destek olarak uygulanmıştır.

Stelin üst kısmı mevcut değildir. Bu yüzden cinsiyet tahminlerimiz net olamamaktadır. Her ne kadar göğüs detayı göremesek de bu stelin dönemsel açıdan kabaca işlendiğini de hesaba katıp, kesin erkektir diyememekteyiz. Baş örtülü ya da en azından saç şeklini görebileceğimiz üst parça olmayınca, cinsiyet konusu belirsiz kalmaktadır.

Diğer dönem stelleriyle karşılaştırdığımızda, giysi açısından çoğunlukla kadın khitonlarının yere kadar uzun olmasıyla bağlantı kurmaya çalışsak da²², istisnai örnekler de olabildiği, hesaba katılmalıdır.²³

²⁰ Abdullah Yaylalı, **Hellenistik Devir İzmir Kökenli Figürlü Mezar Stelleri**, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1979, ss. 68-69.

²¹ Normal erkek, Palliatos, Dioskurides tipi denilen duruş için bkz. Margerete Bieber, “Roman Men in Greek Himation (Romani Palliati) a Contribution to the History of Copying”, **ProcPhilAs**, Sayı:103, 1959, s. 374.

²² Stelde bulunan insan figürü benzerleri için bkz. Pfuhl-Mobius: Levha: 42, No: 201-213, Levha: 43, No: 218, Levha: 44, No: 222-231, Levha: 58, No: 344, Levha:77, No: 472.

Transkripsiyon:

1 ἔτους ρπ', μηνὸς
Λώου προτέρῳ [k---]
[.]αι ἡ μήτηρ Μήτ[--]
[---ἐ]τεῖ[μῆσάν].

Çeviri: 180 yılı, Loos ayının ilk gününde, ... annesi,... onurlandırdı.

Epigrafik Açıklamalar: ἔτους kelimesi, ölen kişinin ölüm tarihini, aynı zamanda stelin yapım zamanının yaklaşık tarihini öğrenebildiğimiz bir yıl belirticidir. Bu yıllar konsül seçimlerine ya da imparatorların hüküm sürme yıllarına göre belirlenir.²⁴ Sulla Dönemi'nde, stelin bulunduğu düşünülen bölge dâhil birçok Küçük Asya kentinde, İ.Ö. 85-84 yılını başlangıç olarak alan, yeni bir takvim düzenlenmiştir.²⁵ Bu stelde ise ρπ' ile Sulla Era'sında 180. yıl belirtilmektedir. Günümüz tarihine uyarlaması ise İ.S. 95-96 yıllarıdır.²⁶ Makedon takvimine göre 10. Ay olan Λώος ayı, stelde kullanılmıştır.²⁷ προτέρῳ kelimesi ise ayın ilk günü olarak, rakam verilmeden kullanılmıştır.²⁸

μήτηρ kelimesi nominative haldedir. ἐτείμησάν fiili ise Lydia yazıtlarında sıklıkla rastlanan bir fiil yapısıdır.²⁹

Genellikle Hristiyanlık öncesi dönemde kullanılmayan bu sigma harfi, sağ kenarı açık bir kare/dikdörtgen şekli gibidir. Steldeki yazıtta her harfinin çizgilerinde, başlangıç ve bitiş izleri bulunmaktadır. Hellenistik Devir'de başlayan süsleme anlayışına ait olduğu söylenilebilir. Roma Dönemi'nde Hristiyanlığın kabulüyle kullanılmaya başlanan bu harfin bulunduğu yazıtlarda sıklıkla omega harfi minuscule formda (ω) görsek de burada değişmeden, tipik Lydia formuyla

²³ İstisnai örnek için bkz. Ergün Laflı, Jutta Meischner, "Hellenistische und Römische Grabstelen im Archäologischen Museum von Hatay in Antakya", **Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts**, Sayı: 77, Wien, 2008, s. 150.

²⁴ Y. E. Meimarıs, "Chronological Systems in Roman-Byzantine Palestine and Arabia. The Evidence of the Dated Greek, Inscriptions", **MEΛΕΤΗΜΑΤΑ**, Athens 1992, s. 333.

²⁵ E. J. Bickerman, **Chronology of the Ancient World**, Thames and Hudson, London, 1968, s. 73.

²⁶ Bickerman, ss. 358, 363.

²⁷ Makedon Takvimi hakkında daha fazla bilgi için bkz. E. Theodossiou, P. Mantarakis, "The unknown Roman calendars of Ancient Macedonia", **Astronomical and Astrophysical Transactions**, Cilt: 25, Sayı: 4, 2006, ss. 347-354.

²⁸ Ayın ilk günü olarak kullanıldığı örnekler için bkz. Hasan Malay, **Researches in Lydia, Mysia and Aiolis**, ETAM, Cilt: 23, Wien, 1999, s. 170.

²⁹ E. Varinlioğlu, "Die Inschriften aus dem Museum von Uşak", **Epigraphica Anatolica**, Sayı: 13, 1989, ss. 17-18.

kalmıştır.³⁰ Λώος ay adında ise lamda harfinde taşçı hatası ve düzeltmesi mevcuttur. Eta harfinde, ortadaki yatay çizgi kesik şekildedir ve iki yanındaki dik çizgilere değmemektedir.

Tarihsel Açıklamalar ve Tarihleme: Stel üzerindeki insan figürüne baktığımızda, bölgedeki heykeltıraşlık özelliklerine de neredeyse paralel olduğunu görebilmekteyiz.³¹

Stelin üst kısmı tamamen kırık olduğu için, tarihlemede alınlık yorumu yapılamamaktadır. Buna rağmen, yazıtta net bir şekilde tarih düğüldüğü için işimiz kolaylaşmaktadır.

Kat. No. 3: Bir *defixio* steli.

Envanter No: 270.17.00.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi Taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Satın alma.

Korunma Durumu: Levhanın üst yüzeyinde metnin baş kısmının yazılı olabileceği düşünölen yerde, komple bir kırık bulunmaktadır. Alt yüzeyinde ise, sol ve sağdaki uçlardan, yazıtın birkaç harfinin de içinde bulunduğı kırıklar mevcuttur. Buna rağmen genel olarak iyi korunmuştur.

Ölçüler: Maksimum yükseklik: 27 cm, maksimum genişlik: 23 cm, kalınlık: 3 cm, harf yüksekliğı: 1,5 cm.

Tipolojik Tanımı: Beyaz, ince taneli ve kaliteli mermerden yapılmış, dikdörtgen bir levhadır.

Transkripsiyon:

1	[-----]
	τούτων μήτε γῆ
	βατή μήτε θάλασ-
	σα πλωτή μήτε
5	βίου ἐπίκτησις
	μήτε τέκνων ὀ-

³⁰ Minuscule formda omega harfli örnekler için bkz. Hasan Malay, Georg Petzl, “Neue Inschriften aus den Museen Manisa, Izmir und Bergama”, **Epigraphica Anatolica**, Sayı: 6, 1985, ss. 25-28.

³¹ İ.S. 1. yy ortalarına ve sonlarına tarihlenen heykel ve kabartmalarda da, giysilerin duruş ve kabalığının steldeki örnekle örtüşten örnekler için bkz. Serra Durugönöl (Ed.), **Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri**, Oksijen Basım ve Matbaacılık, İstanbul, 2015, s. 73.

νησις μήτε σώ-
ματος υγεία ἀλ-
λὰ πανώλε<θ>ρι-
10 η [ἀπ]ολέσθει.

Çeviri: ... bunlar, ne toprağı derin olabilir, ne denizde yolunu bulabilir, ne hayatını kazanabilir (geçinemez). Hem kendi çocuklarını, hem de (kendi) beden sağlığını acı bir şekilde kaybedebilir.

Epigrafik Açıklamalar: βίου kelimesi genetive halde bulunmaktadır. σώματος kelimesi de genetive haldedir.

μήτε θάλασσα πλωτή, tipik bir defixio / κατάσδεσμος yapısıdır.³² κατάσδεσμος, Yunanca ‘bağlamak’ anlamına gelen ‘καταδειν’ fiilinden türemiştir. Defixio kelimesi de benzer şekilde Latince bağlamak, düzeltmek, ayarlamak anlamına gelen ‘defixere’ fiilinden türemiştir.³³

İlk bakıldığında çok nizami bir şekilde yazılmış gibi görünen bu levha, adeta bir stoikhedon yazı tarzını anımsatmaktadır. Stoikhedon, harflerin alt alta gelecek şekilde yazılmış olan yazıt düzenidir.³⁴ Fakat yazıta odaklandığımızda bu düzen esasında görünmemektedir. Hatta harf boyutları ve karakterlerinde çizgisel değişimler dikkat çekmektedir. Özellikle 2. ve 4. Satır başında bulunan beta harfleri, adeta farklı taşçılar tarafından yazılmış gibidir.

Alpha harfinin orta çizgileri ve harf genişliğiyle ilgili farklarda göze çarpmaktadır. Theta harfi ise omikron harfine benzer yuvarlaklıkta 2. satırda yer almakta ve bu benzerlik, 8. satırdaki πανώλεθρη sözcüğünde, orta çizgisinin unutulmasına yol açmış gibi gözükmemektedir.³⁵

Tarihsel Açıklamalar ve Tarihleme: İlk örnekleri Sicilya, Attika ve Olbia’da bulunan Katadesmoslar İ.Ö. 5. yy.’a tarihlenmektedir. Klasik Dönem’de çoğunlukla katlanmış bir şekilde, bronz ya da demir çivi ile delinmiş (montelenmiş) küçük bir kurşun levha üzerine yazılmış ve daha sonra ölen kişinin bedeniyle birlikte

³² Örneklerine ağırlıklı olarak Anadolu’da rastlanmaktadır. Bkz. MDAI (A) 27 (1902)138,170.

³³ Bailliot, Magali. **Magie et sortilèges dans l'Antiquité romaine: archéologie des rituels et des images**, Paris, 2010, s. 4.

³⁴ Malay, Epigrafi, s. 13.

³⁵ Yazı stili bakımından ise Pergamon örneklerine benzemektedir.

gömülmüşdürler ya da kutsal mekânlara yerleştirilmişlerdir.³⁶ Mezar lanetlemeleri diyebileceğimiz bu tür yazılar, Anadolu’da daha çok mezar soyguncularından, mezar içi eşyaları (hediyeleri) korumak ya da mezar sahibinin bedeninin olduğu mezara, başka birinin bedeninin de gömülmesini önlemek amacıyla kullanılmıştır.³⁷ Bu tip yazıtlarda, çoğu zaman para cezalarına da yer verilmektedir. Mezara herhangi bir zarar verilmesi, soyulması ya da ölü bedeninin taşınması halinde, soyguncu hem levhadaki lanetlerle karşı karşıya kalacak, hem de yazıtta belirtilen miktar kadar para cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir.³⁸

Tarihsel Açıklamalar ve Tarihleme: Net bir tarih elde edilebilecek kanıtlar elimizde olmadığı için, harf karakterlerinden yola çıktığımızda İ.S. 1.-2. yy. civarına tarihlendirilebilmektedir.

Kat. No. 4: Glykon’un Hermes’e adak steli.

Envanter No: 4326.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi Taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor (Satın alma).

Ölçüler: Maksimum yükseklik: 65 cm, maksimum genişlik: 33 cm, kalınlık: 6 cm, harf yüksekliği: 2,5 cm.

Korunma Durumu: Stelin yazı bitimine kadar sol alt kısmının kırık olması, alınlığındaki birkaç kırık ve deformenin görülmesi, birkaç çivi oyuğuna benzer yüzeysel deliklerin bulunması ve alt kısmında çeşitli aşınmaların görülmesine rağmen, gövde kısmında bulunan yazıt nettir. Alınlık kısmında kırıklar olduğu için köşe ya da tepe akroterlerinin daha önce var olup olmadığı bilinmemektedir. Stelin bir tenona sahip olup olmadığı da anlaşılamamaktadır.

Tipolojik Tanım: Materyal olarak beyaz mermer kullanılan bu adak steli, yazıtların bulunduğu ve tabandan alınlığa doğru daralan dikdörtgen gövdesi üzerinde, üçgen bir alınlığa sahiptir. Alınlıkta yer alan bezmeler ise çerçeve şeklinde bir üçgen içinde, iki alt köşesinden çıkan, stilize sarmaşık yaprakları ve üçgenin tepe noktasına yakın konumlandırılan düzlemsel bir çember şeklinde rozet bulunmaktadır.

³⁶ Christopher Faraone, A. Dirk Obbink (Ed.), **Magika Hiera: Ancient Greek Magic and Religion**, Oxford University Press, 1991, s. 22.

³⁷ Faraone, s. 37.

³⁸ Kaja Harter Uibopuu, “How to protect your grave - Funerary inscriptions from Greco-Roman Asia Minor”, **Institute for Advanced Study**, Princeton, March 2014, ss. 1-14.

Üçgen alınlığıyla, alınlığın içinde bulunan bezemelerle ve aşağıdan yukarıya doğru daralan gövdesiyle bu adak steline tipolojik olarak baktığımızda Lydia Bölgesi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu bölgeye ait steller birkaç örnek haricinde, bölgeye özgü yapı ve stilleriyle Yunan ve Roma dünyasındaki diğer stellerden kolayca ayırt edilebilirler.³⁹

Transkripsiyon:

- 1 Ἑρμῶ Θεῷ ἐπι-
κόῳ Γλύκων ὑπὲρ-
ρ τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδ-
ρου εὐξάμε-
5 νος εὐχὴν ἀπέδω-
vacat ωκα.

Çeviri: İşiten (dinleyen) tanrı Hermes'e (ben) Glykon, oğlum Alexander'ın iyiliği için (yararına) bu adağı sundum.

Epigrafik Açıklamalar: Stelde adı geçen kişilerde biri Γλύκων'dur. Bu, Yunan ve Roma dünyasında sıklıkla kullanılan ve karşılaşılan bir isimdir.⁴⁰

Yazıtta bulunan bir diğer isim Alexander, genetik halde karşımıza çıkmaktadır. Roma Dönemi'nde, Makedonya'da en sık rastlanan isimler arasında yer alan Alexander, ilk olarak Büyük İskender ile popüler olmuştur.⁴¹

εὐχὴν kelimesi adak stellerinde genellikle ἀνέθηκεν kelimesi ile birlikte kullanıldığı görülmektedir.⁴² Burada ise ἀπέδωκα kelimesi ile birlikte verilmiştir. Bu kullanımın ise neredeyse hepsine yakını Lydia Bölgesi'ne aittir.⁴³

Steldeki yazıtın 2. satırının sonunda bulunan ὑπὲρ kelimesinde bir pi harfi ile bir epsilon harfinin ligatür oluşturduğu görülmektedir. 3. satırdaki Ἀλεξάνδρου isminde ksi harfi, zeta olarak yazılmıştır. Fakat bu harf bu yörede ve o tarihlerde zeta

³⁹ Emel Işık, Lydia Mezar Stelleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1988, s.10

⁴⁰ Ergün Laflı, "Funerary and votive monuments in Graeco-Roman Cilicia: Hellenistic, Roman and Early Byzantine Examples in the Museums of Mersin and Alanya", *Anatolian Studies*, Sayı: 67, 2017, s.155, (Örnek olarak İ.S. 2-3. yy Side'den yazıtlar için bkz. Aristide Calderini, Mario Untersteiner, Olga Accordi, Noemi Volani, Ricerche Etnografiche Sui Papiri Greco-Egizi", *Studi Della Scuola Papirologica*, Sayı: 3, 1920, s.29; Adak, Mustafa, Ebru N. AKDOĞU ARCA, Mehmet OKTAN, "Neue Inschriften aus Side", *Philia*, Sayı:1, 2015, s.105.).

⁴¹ P. M. Fraser, E. Matthews (Ed.), *A Lexicon of Greek Personal Names*, Cilt: 1, Oxford, 1987, s.26

⁴² SEG 47: 936; IGBulg V 5308, 5245, 5651; Ephesos 923; SEG 49: 1709, 1721.

⁴³ εὐχὴν ἀπέδωκα kullanımı için bkz. TAM V,1: 243; TAM V,1: 461a; TAM V, 3: 1557, 1559; SEG 51: 1643, 1649, 1653, 1770.

harfi ksi olarak kullanılmaktadır.⁴⁴ Harf stilleri olarak bu stelde omega (Ω) ve alpha (A) harflerinin karakteristikleri göze çarpmaktadır. Alpha harfi özellikle İ.S. 3.yy ile birlikte sık görülen broken-bar (ortası kesik uçlu) olarak adlandırılan bir karakterde işlenmiştir.⁴⁵

Omega harfi normalde yarım yuvarlağın iki ucundan dışarı doğru kısa çizgiyle ifade edilirken, burada iki uç, yarım yuvarlağın içine doğru kıvrılmış ve altında kısa çizgiyle yazılmıştır, bu sıklıkla Lydia Bölgesi'nde görülen ve stilize bir karakterdir. Yazıtın son satırında ise sol tarafta bir boşluk bırakma ihtiyacı görmüşlerdir.

Tarihsel Açıklamalar ve Tarihleme: Lydia Bölgesi'ne özgü tipolojisiyle, bölgedeki stel tiplerine baktığımızda İ.S. 3. yy ortalarına doğru stellerin boyları kısalmış olduğu düşünüldüğünden daha önceye tarihlenebilir.⁴⁶ Üçgen alınlıkları ve bu alınlığın içindeki bezemeler haricinde başka bir plastik öge içermese de, İ.S. 2 yy. boyunca etkin bir şekilde görülmektedir. Ancak elimizdeki sayılı motiflerinin basitliğine baktığımızda İ.S. 1. yy demek mümkün olsa da kesin olarak bir şey söylemek mümkün değildir.⁴⁷

Epigrafik olarak incelediğimizde ise, omega ve alfa harflerinin karakteristiğinden yola çıkarsak, bölgeye ait benzerlerine baktığımızda İ.S. 3. yy. başları demek mümkündür.⁴⁸

Kat. No. 5: Hephaistion'un ve Zobia'nın mezar steli.

Envanter No: 2286.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi Taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor (Satın alma).

Ölçüler: Maksimum yükseklik: 19 cm, maksimum genişlik: 23 cm, kalınlık: 3 cm, harf yüksekliği: 1,5 cm.

Korunma Durumu: Stelin üçgen alınlık kısmı, sol akroteri hariç neredeyse hiç aşınma olmadan günümüze kadar korunmuştur. Fakat yazıtın bulunduğu gövde

⁴⁴ Malay, Epigrafi, s. 32-33.

⁴⁵ Malay, Epigrafi, s. 32.

⁴⁶ Işık, s. 77.

⁴⁷ SEG 31: 1012, 1007; SEG 32: 1222.

⁴⁸ Malay, Manisa Museum, ss. 42, 49, 349, TAM V, 3 1489.

kısımının tahminen 2/3'ü tamamen kayıptır. Ayrıca, özellikle stelin alınlık kısmının sağında güçlü bir şekilde bölgesel bir yanık izi mevcuttur.

Tipolojik Tanım: Gri kireç taşından yapılmış mezar steli, üçgen bir alınlığa sahiptir. Bu üçgen alınlık ona bir çatı görünümü kazandırmaktadır. Alınlık, tepe ve yan olmak üzere toplam üç akrotere sahiptir.

Transkripsiyon:

1 Ἡφαιστίων
 Ἀρτεμιδώρο[υ]
 vacat Ζωβία
 Ἡφαιστίωνος.
 [-----]

Çeviri: Artemidoros'un oğlu Hephaistion. Hephaistion'un kızı Zobia.

Epigrafik Açıklamalar: 3. satırdaki Ζωβία ismi, daha önce Miletos'taki yazıtlarda rastlanan bir kadın ismidir.⁴⁹

Sigma harfinin C formunda, yani yarım ay formunda kullanımı görülmektedir. Ayrıca Omega harfi de küçük harf formunda olan haliyle, yuvarlak hatlı olarak yazılmıştır.

Yazıtta en dikkat çeken durum ise, 3. ve 4. Satırdaki yazıların daha silik, daha farklı boyutlarda ve daha özensiz olduğudur. Bu ise, 1. ve 2. satır ile 3. ve 4. satırın farklı tarihlerde ve/veya farklı kişiler tarafından yazılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Tarihsel Açıklamalar ve Tarihleme: Yazıtta da bahsedildiği üzere, ilk iki satırında bir baba oğul, son 2 satırında ise oğulun sahip olduğu kız çocuğu belirtilmekte. Bu satırların ayrı iki insanı niteleyişi ve yazı stillerinin farklılığıyla, ilk iki ve son iki satırın da farklı tarihlerde yazıldığı fikri düşünülebilse de, bir baba – kız arasında fazla uzun bir tarih aralığının olmayacağı görüşüyle, tarihlemede bize pek bir katkısı olmayacağı nettir.

Harf karakterlerinden yola çıktığımızda, Sigma ve Omega harflerindeki değişimin tutarlılığıyla, Hristiyanlığın kabulünden sonraya, Roma Dönemi'ne tarihlenebileceği durumunu gerçek kılmaktadır.⁵⁰ Harf karakteri bakımından diğer benzerleriyle karşılaştırdığımızda da Roma Dönemi, İ.S. 3. yy ve sonrası karşımıza

⁴⁹ Miletos'taki örnekler için bkz. Miletos 99, Milet VI,2 809.

⁵⁰ Malay, Epigrafi, s. 33.

çıkmaktadır.⁵¹ Tipolojik olarak incelediğimizde, bezemesiz ve sade üçgen alınlığıyla Roma Dönemi stellerinin basitliği görülmektedir.

2.2. BERGAMA MÜZESİ YAYINLANMIŞ YAZITLARI

Bergama Müzesi'nde tez konumuzun oluşmasını sağlayan yazıtların yapıldığı ve bulunduğu yere göre hem tipolojik, hem de yazı stilleri olarak farklılık göstermesi sebebiyle bu yazıtlar, Pergamon Yazıtları ve Lydia Yazıtları başlıkları altında, iki ayrı bölümde incelenecektir.

2.2.1. Pergamon Yazıtları

Bir imparatorluk kenti olan Pergamon, Mysia Bölgesi'nde yer almaktadır. Bölge ismini, bazı kaynaklarda Balkan kökenli olan Msyler'den aldığı söylenirken, Strabon'a göre gürgen ağacına Lydialılar'ca verilen isimdir. Mysia Bölgesi'nin coğrafi konumu, Kuzey'de Bithynia ve Propontis, Güney'de Lydia, Batı'da Ege Denizi, Doğu'da Phrygia ile sınırlanmaktadır. Kuzey sınır noktasını Propontis kıyıları, Güneybatı sınırını İda Dağı, Batı sınırını Troas ve Aiolia, Güney sınırını ise Kaikos ırmağı oluşturmuştur. Anadolu'nun Kuzeybatı kısmında yer almaktadır. Ptolemaios Dönemi'nde ise Kuzey kesimdeki küçük bölge Mysia Minor, Pergamon dâhil Güney'deki büyük kısım ve yöreler Mysia Major adlarıyla bölge ikiye ayrılmıştır.⁵²

Tezimizde bulunan Pergamon'a ait yazıtlar, antik kentin Asklepieion, Gymnasion, Akropolis yapılarından bulunan ve şuan Bergama müzesinin deposunda korunmakta ya da teşhirde sergilenmektedir. Pergamon antik kentinden çıkarılan eserlerdeki tipoloji sade, yazı stili ise yalın ve anlaşılır şekildedir. Harf karakterleri süslemeden uzaktır. Zeus'a adanmış bir adak yazıtında (Envanter No: 2010.) 2 adet güneş sembolü ve Asklepios'a adanmış bir adak stelinde (Envanter No: 2289.) ise 2 adet yaprak sembolünden başka herhangi bir bezeme ya da plastik öge içermemektedir. Aiolis Bölgesi'nde bulunan fakat tek bir örnek olduğu için

⁵¹ Malay, Researches, s. 99, Yazıt: 107.

⁵² Cemil Bülbül, "MÖ 2. Binyılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 20, 2009, s.5.

Pergamon yazıtlarına dâhil ettiğimiz mezar steli (Envanter No: 2024.), tezimizde yer alan en erken yazıt örneğidir.

Kat. No. 6:

Envanter No: 2024.

Bibliyografya: IMT Kaikos 840, Pfuhl - Möbius II 565-66 Nr.14, AM 24, 1899, 181 Nr.33.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Aiolis, Kaikos.

Tarih: İ.Ö. 4. yy.'ın 2. yarısı.

Korunma Durumu: Stel gövdesinin alt kısmı kayıptır. Gövdenin sağ kenarı ise hasar görmüştür. Stel gövdesinin üstündeki alınlık kısmının sadece alt bölümü sağlamdır. Üst bölümü komple kayıptır. İki satırlık yazıt ise net bir şekilde okunabilmektedir.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 24 cm, genişlik 28 cm, kalınlık 3,5 cm, harf yüksekliği 2,5 cm

Tipolojik Tanım: Alt kısmı olmayan, kireçtaştan yapılmış bir mezar stelidir. Stel gövdesinin üstündeki alınlık çıkıntısında, çizgisel bir kazıma tekniğiyle, İon inci (yumurta) dizisi bulunmaktadır. Yazıtın hemen altında, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, kesik keski çiziklerinden oluşan kazıma şekli dikkat çekmektedir. Steldeki yazıt ise iki satırdan oluşmaktadır.

Transkripsiyon:

1 Ἀθήναιος
 Διονυσόδωρο.

Çeviri: Dionysodoros oğlu Athenaios (burada yatıyor).

Epigrafik Açıklamalar: Geç Klasik Dönem sonu, erken Hellenistik Dönem başına tarihlenen bu stel, kataloğumuzdaki en erken örneklerdendir. Alpha harfinin sadeliğiyle, nu harfinin karakteristiğiyle ve omega harfinin klasik, aşağıdan dışa dönük uçlarıyla, harf stili olarak dönemini yansıtmaktadır.

Kat. No. 7:

Envanter No: 2016.

Bibliyografya: MDAI(A): 37 (1912) 303,3.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Pergamon.

Tarih: Geç Hellenistik Dönem.

Korunma Durumu: Yazıtın olduğu ön yüzünün sağından, arkaya doğru bir kırılma söz konusudur. Parçalar günümüzde birleştirilmiş haldedir. Kırığa rağmen yazıt net bir şekilde okunabilmektedir. Yüzeysel aşınmalar ve renk değişimleri mevcuttur.

Ölçüler: Yükseklik 8 cm, genişlik ve kalınlık 43 cm, harf yüksekliği 1,5 cm.

Tipolojik Tanım: Mermer materyalden yapılmış bir heykel tabanı-ayaklığıdır.⁵³

Kare şeklinde olan taban içinde, heykeli yerleştirmek için olan bir oyuntuya sahiptir.

Ön yüzünde tek satırlık, iki kelimelik yazıt bulunmaktadır.

Transkripsiyon:

1 Méνανδρος Ἀσκληπιάδου.

Çeviri: Asklepiades'in (oğlu) Menandros.

Epigrafik Açıklamalar: Mermer tabanda bulunan yazıttaki harf karakteristiği, parçanın tarihlendiği dönem olan Geç Hellenistik Dönem'e uygun şekilde bulunmaktadır.⁵⁴

Kat. No. 8:

Envanter No: 274.10.89.

Bibliyografya: MDAI(A) 29 (1904) 167,8, IGR 4.318, Müller, Weihinschr. (1998) [039]⁵⁵.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi Taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Pergamon, Gymnasion.

Tarih: İ.S. 1-2. yy.

Korunma Durumu: Bölgesel renk değişimleri görülmektedir. Çoğu yüzeysel olmakla birlikte, yazıtın son satırının solunda derin 2 dübel deliği bulunmaktadır.

⁵³ Benzer örnek için bkz. Hasan Malay, "Dedication Of A Herm To Zeus Ariou", **Epigraphica Anatolica**, Sayı: 37, 2004, ss. 179–180

⁵⁴ Bulunduğu dönem örnekleri için bkz. IvP I 2, IvP I 14.

⁵⁵ Hans Peter Müller, "Punische Weihinschriften und Alttestamentliche Psalmen im Religionsgeschichtlichen Zusammenhang", **Orientalia**, Sayı: 67, 1998, s. 39.

Birkaç aşınmaya da rastlamak mümkündür. Yazıt ise zarar görmemiştir ve rahat okunmaktadır.

Ölçüler: Yükseklik 43 cm, genişlik 58 cm, harf yüksekliği 3 cm.

Tipolojik Tanımı: Gymnasion terasından beyaz, orta taneli, mermer materyalinden yapılmış taş bloktur. Genişliği, yüksekliğinden daha uzun, dikdörtgenler prizması şeklindedir. Düzgün kesilmiş şekli, adeta bir kalıba dökülüp yapılmış gibi görünmektedir. Üzerinde bulunan yazıt, sekiz satırdan oluşmaktadır.

Transkripsiyon:

1	θεοῖς Σεβαστοῖς
	καὶ Ἑρμῇ καὶ Ἡρακλεῖ
	Ἀπολλώνιος Διονυσιοδώρου
	καὶ Γναῖος Ὀκτάουιος Βάσσος
5	ὕμνωδοι vacat οἱ παιδονόμοι
	καὶ Ἀπολλώνιος Τροφίμου
	ὁ γραμματεὺς τὸ βῆμα ἀνέθη-
	καν.

Çeviri: İlahi okuyanlar Dionysodoros'un oğlu Apollonios ve Gnaios Oktavios Bassos, öğretmenler ve kâtip Trophimos'un oğlu Apollonios kaideyi Tanrı İmparatorlar, Hermes ve Herakles için diktirdi.

Epigrafik Açıklamalar: Σεβαστός, Roma İmparatorluğu zamanında Augustos'a verilen, 'saygı değer kişi' anlamında kullanılan, onursal bir unvandır. İ.S. 1. yy. ile birlikte, özellikle Küçük Asya'da Roma İmparatorları tarafından kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁶ ὕμνωδός kelimesi ilahi okuyanlar anlamı taşımaktadır ve bir birlik/topluluktur.⁵⁷

Yazıtta sigma, omega gibi tarih belirleyici harfler, erken dönemi işaret etmektedir. Henüz iki harf de klasik stilinden uzaklaşmamış biçimdedir. Yazıtın 1. ve 2. satırının başında boşluk bırakılmıştır. 5. Satırda da ilk ve ikinci kelime arasında 2 harflik bir boşluk bırakılmıştır.

⁵⁶ Paul Magdalino, **The Empire of Manuel I Komnenos 1143-1180**, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s. 15.

⁵⁷ ὕμνωδός kelimesinin geçtiği diğer örnekler için bkz. Ephesos 1182, Ephesos 1437.

Kat. No. 9:

Envanter No: 1980.

Bibliyografya: MDAI(A) 24 (1899) 175,21 Müller, Weihinschr. (1998) [014]⁵⁸.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi Taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Pergamon.

Tarih: İ.S. 129-138.

Korunma Durumu: Yazıtın taban kısmının ortasında belirgin bir aşınma mevcuttur. Üst bölümünün sağ ucu kırık haldedir. Gene üst kısmında derin çatlaklar bulunmaktadır. Yazıt kısmında da renkte bölgesel değişimler vardır.

Ölçüler: Yükseklik 35 cm, genişlik 24 cm, kalınlık 12 cm, harf yüksekliği 2,5 cm.

Tipolojik Tanımı: Masif blok üstüne, dikdörtgen bir blok halinde olan gövde, tepe bölgesinde ayrı bir masif blokla birleşmektedir. Hem alt, hem üst bölgedeki masif bloklar, bir İonik sütun kaidesi ya da İonik arşitrav gibi görünmektedir. Dikdörtgen bir adak stelidir. Steldeki yazıt beş satırlıktır.

Transkripsiyon:

1	Αὐτοκράτορι
	Ἀδριανῶι
	Ὀλυμπίῳ
	σωτήρ[ι]
5	καί κτίστη.

Çeviri: İmparator, kurtarıcı ve kurucu Hadrianos Olympos'a.

Epigrafik Açıklamalar: Ὀλύμπιος, Hadrianos'un unvanıdır. Hadrianos, 129 yılında Atina'daki Olympian Zeus Tapınağı'nın yapılmasıyla bu unvanı almıştır.⁵⁹ Ephesos, Aeolis, Smyrna civarında bulunmuş olan, yazıtın her bir kelimesinin birebir aynı olduğu epigrafik materyaller mevcuttur.⁶⁰ Fakat birebir aynı yazıta sahip bu materyallerin çoğu Pergamon'da bulunmuştur.

Yazıtta bulunan harflerin hepsinin başlangıç ve bitişinde keski izine benzer çizgiler vardır. Ayrıca neredeyse her harf, farklı yazı tipolojisinde yazılmış gibi durmaktadır. Özellikle rho harfinin yuvarlağı her yazımda farklı boyutlardadır.

⁵⁸ Müller, s. 14.

⁵⁹ Hadrianos'un unvanları için bkz. Anthony R. Birley, Hadrian, **The Restless Emperor**, Routledge, London and New York, 1997, s.215.

⁶⁰ Smyrna 104,105; Ephesos 775, SEG 32: 1244.

Eta harfinin ise dik iki çizgisi arasındaki yatay çizgi kesiktir, birleşmemektedir.

Kat. No. 10:

Envanter No: 2010.

Bibliyografya: MDAI(A) 24 (1899) 167,5, BCH 18.1894.538, Müller, Weihinschr. (1998) [007]⁶¹.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Pergamon, Akropolis.

Tarih: Belirtilmemiş. Muhtemelen İ.S 1-2. yy.

Korunma Durumu: Stelin alt bloğunda bulunan, öne doğru gelen çıkıntı tamamen kırıktır. Üstteki blokta ise yer yer kırıklar mevcuttur. Buna rağmen yazıt alanı olduğu gibi korunmuştur.

Ölçüler: Yükseklik: 36 cm, genişlik 29 cm, kalınlık 14 cm, harf yüksekliği 2,5 cm.

Tipolojik Tanım: Pergamon Akropol’ünde bulunmuş bu stel, bir adak stelidir. Çok yüksek olmayan alt ve üst blokları mevcuttur ve öne doğru bir çıkıntı oluşturmaktadırlar. Kaliteli mermer bir materyalden yapılmıştır. Stelin yüzeyinde süsleme amaçlı olduğu düşünülebilecek sık şekilde yüzeysel çizgiler bulunmaktadır. Steldeki yazıt üç satırdan oluşmaktadır.

Transkripsiyon:

1

* Δι *

Μεγίστῳ

καὶ θεοῖς πᾶσι καὶ πάσαις.

Çeviri: Yüce (en büyük) Zeus ve tüm tanrı ve tanrıçalara.

Epigrafik Açıklamalar: 3 satırdan oluşan yazıtın ilk satırında, 2 güneş sembolünün arasında yazan Δι, Zeus’u ifade etmektedir. 2. satırda ise Zeus’un birçok sıfatından biri sayılan μέγιστος kullanılmıştır.⁶² Son satırdaki θεοῖς πᾶσι καὶ πάσαις, yani ‘tüm tanrılar ve tanrıçalar’ kullanımı ise ‘πάντες θεοὶ’ yani ‘tüm tanrılar’ kullanımı yerine tercih edildiği göze çarpmaktadır.⁶³

⁶¹ Müller, s. 7.

⁶² Δι Μεγίστῳ kullanımı için bkz. M.H. Ballance, W.M. Calder, A.S. Hall, R.D. Barnett, “Monuments from Phrygia and Lykaonia”, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, Cilt: XI, Studies Journal of Roman Studies Monographs, Roman Society Publications, 2013, ss. 248,249.

⁶³ θεοῖς πᾶσι καὶ πάσαις kullanımı ile ilgili bkz. H.S. Versnel, *Coping with the Gods*. Wayward Readings in Greek Theology, Brill, Boston, 2011 ss.501-503.

Yazıtta bulunan bütün harfler, standart erken Roma Dönemi Yunan harflerinin karakteristiğindedir.

Kat. No. 11:

Envanter No: 1587.

Bibliyografya: IvP III 63.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Pergamon, Asklepieion.

Tarih: İ.S. 2. yy.

Korunma Durumu: Sol alt köşesinden, yazıtın ikinci satırının sonuna kadar olan bir kırık mevcuttur. Daha sonradan tamamen kırılmaması amaçlı bir doldurma yapılmıştır. Levhanın üzerinde yüzeysel renk değişimleri mevcuttur. Bunlara rağmen yazıt okunabilecek durumdadır.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 36 cm, genişlik 57 cm, kalınlık 4 cm, harf yüksekliği 2,5 cm.

Tipolojik Tanım: Dikdörtgen biçimli, mermer materyalden yapılmış bir levhadır. Üzerinde bulunan yazıtla, bir adak levhası olduğu söylenebilir. Levhanın her köşesinde, ok ucu şekline benzer kazıma çizgiler bulunmaktadır. Bu çizgilere ve levhadaki yazıtın kapladığı alana bakıldığında, levhanın asılış şekliyle ilgili bilgi vermekte olduğu söylenilebilir. Mermer levha, muhtemelen üçgensel, ok ucu şeklinde bir demir ya da benzer bir materyalle tutturulmuştur. Levhada bulunan yazıt ise, altı satırdan oluşmaktadır.

Transkripsiyon:

- 1 Δι Σωτῆρι Ἀσκληπιῷ
Αἰμ(ίλιοι) Σαβεῖνος καὶ Ἑ-
ρεννιανὸς ἀπὸ τῆς
ἔξω θαλάσσης καὶ
- 5 τῶν ἐκεῖ βαρβάρων
σωθέντες ὑπ' αὐτοῦ.

Çeviri: Aimilios'un oğulları Sabeinios ve Herennianos, onun tarafından Basra Körfezi'nden ve barbarlarından kurtuldukları Zeus Soter Asklepios'a (adadılar).

Epigrafik Açıklamalar: ἀπὸ τῆς ἑξῶ θαλάσσης tamlaması, çoğu kaynakta Basra Körfezi'ni işaret etmektedir.⁶⁴

İkinci yüzyıla ait bu mermer levhadaki harf karakterlerine baktığımızda, fazlasıyla sadeleşmiş karakterler görülmektedir. Neredeyse latin harflerine benzediğini söylemek yanlış olmaz.

Dördüncü satırdaki ksi harfi, çok sık rastlanmayan bir şekilde işlenmiştir. Son satırın son harfi olan upsilon ise, sağ üst ucundan dışa doğru kıvrılmaktadır. Kısacası bu iki harf dışında, yazıtta bulunan diğer harf stilleri fazlasıyla sade ve düzdür. İlk satırın son harfi olan omega ise, muhtemelen sığdırma amaçlı, daha küçük boyutta yazılmıştır.

Kat. No. 12:

Envanter No: 1985.

Bibliyografya: MDAI(A) 33 (1908) 403,30, Müller, Weihinschr. (1998) [064]⁶⁵.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Pergamon, Gymnasion.

Tarih: İ.S. 2. yy. 2. yarısı.

Korunma Durumu: Stelin sağ alt ve üst köşelerinde kırıklar mevcuttur. Bölgesel olarak aşınmalar ve ufak renk değişimleri mevcuttur.

Ölçüler: Yükseklik 36 cm, genişlik 22 cm, kalınlık 11 cm, harf yüksekliği 2,5 cm.

Tipolojik Tanımı: Üst Gymnasion'un Kuzeybatı köşesinde 1906'da bulunmuştur. Altında ve üstünde bulunan masif bloklar arasında bir yazıt alanına sahip, mermer materyalden yapılmış bir adak stelidir. Üzerinde bulunan yazıt, beş satırlıktır.

Transkripsiyon:

1	ἀγαθῇ τύχῃ· Αὐρήλιος Φίλιππος Περγαμηνὸς βουλευ- τῆς Τύχῃ ἐπηκόω
5	εὐχαριστήριον

⁶⁴ Andrik Abramenko, “Der Fremde auf dem Thron”, **Klio**, Beitrage zur Alten Geschichte, Sayı: 82, 2000, ss. 365-367.

⁶⁵ Müller, s. 64.

Çeviri: Uğurlu olsun! Pergamonlu meclis üyesi Aurelios Philippos Kulak Veren Tykhe'ye dua ederek (sundu).

Epigrafiik Açıklamalar: βουλή, parlamento/meclis anlamına gelmektedir. βουλευτής halinin kullanıldığı yerlerden örnek: Hesperia 5 (1936) 201.

Harf karakteristiği tıpkı envanter numarası 1980 olan adak stelindeki gibidir. Özellikle rho harflerinin boyut farklılıkları, eta harfinin stili ve her harfin başlangıç ve bitişinde kullanılan keski izleri bire bir aynı durmaktadır. Aynı taş yazıcısı tarafından yazılmış olma ihtimali bulunmaktadır.

Kat. No. 13:

Envanter No: 2289.

Bibliyografya: IvP III 75.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Pergamon, Asklepieion.

Tarih: Belirtilmemiş.

Korunma Durumu: Mermer materyalde dikdörtgen taş bloğun sağ alt köşesi ve sol alt köşe ucu kırıktır. Her kenarında ve yüzeyinde belli bir aşınma söz konusudur. Bu kırık ve aşınmalar taş bloğun üzerinde bulunan yazıtı etkilememiştir. Taşın bazı yerlerinde bölgesel renk değişimleri mevcuttur.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 20 cm, genişlik 37 cm, kalınlık 15 cm, harf yüksekliği 2,5 cm.

Tipolojik Tanım: Mermer blok, dikdörtgen prizma şeklinde yekpare taş üzerine, kenar kabartmaları iç içe iki çerçeve şeklinde işlenmiştir. Yazıt etrafı oyma tekniği ile içeri doğru alçaltılmıştır. Yazıtın bulunduğu yüzey dış kenar ve köşelere göre alçaltılmış, yazıt dikdörtgen şeklini almış mermer zemine nakşedilmiştir. Son satırın iki kenarında, birer yaprak motifi bulunmaktadır.

Transkripsiyon:

1 Ἀσκληπιῶι Σωτῆρι
 Μενεσθεὺς Ἀσκλη-
 πιάδου Νεικαιεὺς κα-
 ϑ' ὄνειρον. ϑ'

Çeviri: Asklepiades oğlu Menestheos rüya uyarınca Kurtarıcı Asklepios'a (sundu).

Epigrafik Açıklamalar: 4. ve 5. Satırda bulunan κατ' ὀνειρον, adak yazıtlarında rastlanan, rüyası uyarınca anlamı taşımaktadır.⁶⁶

Mermer blokta bulunan yazıttaki harf karakteristiği sade ve süsten uzaktır.

2.2.2. Lydia Yazıtları

Coğrafi sınırları asırlar boyunca değişkenlik gösteren Lydia Bölgesi, İ.S 133 yılında Roma eyaletlerinden biri olmasıyla, son sınırlarını batıda İonia, kuzeyde Propontis ve Mysia, doğuda Phrygia, güneyde Karia ile çizdi. Günümüzdeki Manisa kentinin tümünü, Aydın, Uşak, Denizli, Kütahya ve Balıkesir'in bir kısmını kapsamaktadır. Karia ile Lydia sınırını Güney ve Güneydoğu'da Maiandros nehri çizmiştir.⁶⁷

Tezimizde yer alan on dört yazıt Lydia Bölgesi'ne aittir. Bergama Müzesi'ne çoğu 1977-78 tarihlerinde, bir kısmı Kuzeydoğu Lydia'dan, önemli bir kısmı ise Saittai'den gelen adak, mezar ve confessio (kefare) stellerinden oluşan yazıtlar, bulundukları yöreye ait epigrafik bilgileri cömertçe sergilemektedir.⁶⁸ Tümü Lydia Bölgesi'nde olmasına rağmen, bu iki grup aralarında ayırt edici özellik; kimi zaman bir kelimenin yazılışıyla, kimi zamansa inanç sistemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu da coğrafi özelliklerine ve komşuluk ilişkilerine bağlamak yanlış olmasa gerek.

Lydia stellerinde bulunan yazıtlarda, bölgeye özgü birçok farklı durum söz konusudur. Bunlardan en önemlisi, buluntuları tarihlememizi kesinleştiren tarihleme sistemleridir. Tıpkı günümüzde olduğu gibi, Yunan ve Roma halkları 29 ya da 30 gün süren ve adlarını genelde tanrı ya da imparator isimlerinden alan ay isimleri ile bulunan bölge ya da kentin kendi için önemli bir olayı başlangıç olarak yılları ona göre hesaplamıştır. Başlangıç olarak alınan yıllar Era olarak adlandırılmaktadır ve ilk Era, İ.Ö. 1184 yılında Eratosthenes tarafından kullanılmaya başlanan Troia Savaşları Era'sı olmuştur. Olympia Era'sı, Philippos ve Aleksandros Era'sı, Seleukos Era'sı, en uzun zaman kullanılmış olan Antiokhos Era'ları ve tezimizde bulunan stellerin

⁶⁶ Benzer örnekler için bkz. IvP III 76, IvP III 77, IvP III 91.

⁶⁷ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi, Başlangıçtan Persler'e Kadar*, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s.164.

⁶⁸ Malay, MIB, s.112.

tarıhleme sistemi olan Sulla Era'sı Yunanlıların kullandıkları bütün takvim sistemlerini oluşturmaktadır. Lydia'nın Saittai kenti, Kuzaydoğu'sundaki yöre ve bazı Phrygia stellerinde de rastlanan Sulla Era'sı, Sulla'nın Asia Eyaleti'ni tekrar organize edip, vergi sistemlerinde değişikliğe gittiği İ.Ö. 85 yılıyla birlikte uzun süre ve yaygın şekilde kullanılmıştır.⁶⁹ Bu bölgede görülen tarihlemeli yazıtlarda yıl belirteci olarak έτος kelimesi kullanılmakta ve hemen yanında Yunan harflerinden oluşan sayı sistemiyle tarih atılmıştır. Yunanlılarca kullanılan diğer Era'lar ise, Pharsalos Era'sı ve Octavius'un Antonius'u yendiği tarihle (İ.Ö. 31) başlayan Actium Erası'dır.⁷⁰

Bir yılı toplam 354 gün olarak hesaplayan ve 12 ayı bulunan Makedon takvimi, tüm Yunan kentlerinde yaygınlaşmış ve hatta Hristiyanlığın kabul edildiği dönemde bile Suriye'de kullanılmaya devam edilmiştir.⁷¹ Makedon takviminde her ay, ayrı bir ad almıştır. Bunlar sırasıyla: Dios, Apellaeus ya da Apellaios, Audynaesus ya da Aidonaios, Peritius, Dystrus, Xanthicus, Artemisius, Daesius, Panaemus ya da Panemus, Loous, Gorpiaeus, Hyperberetaeus'tur. Makedon takviminin ilk ayı günümüz takvimine göre, Ekim ayına tekabül etmektedir.⁷² Lydia Bölgesi'nde bulunan yazıtlarda da bu sistem kullanılmaktaydı. Elimizdeki örneklerde ay isimlerini belirten μηνος sözcüğünün hemen ardın bir ay ismi gelmektedir.

Lydia Bölgesi'ndeki diğer dikkat çeken unsur ise, mezar stellerinde bulunan ve ölen kişinin kaç yıl yaşadığıyla ilgili bize bilgi veren ζήσαντα έτη kalıbıdır. Bu kalıptan hemen sonra Yunan harfiyle oluşturulan Yunan sayı sisteminden bir rakam yazılı olur ve bu, ölen kişinin kaç yaşında öldüğü hakkında bilgi vermektedir.⁷³

Tezimizde bulunan ve aynı yöreye ait diğer yazıtlarda genel olarak, ilk bakışta harf karakterlerinin farklı ve süslemeli oluşu Lydia Bölgesi stellerini hemen ayırt etmede yardımcı olan bir durumdur. Çünkü çevresinde bulunan bölgelerde bu yazı stili tercih edilmemekte ve daha sade şekilde işlenmektedir. Özellikle omega harflerinin yazış biçimlerindeki çeşitlilik, bazı yerlerde zeta harfinin ksi harfi yerine

⁶⁹ Malay, Epigrafi, ss. 29-30.

⁷⁰ Malay, Epigrafi, s. 31.

⁷¹ Theodossiou, s. 347.

⁷² Meimaris, ss. 38-41.

⁷³ Tez içinde ζήσαντα έτη kalıbının bulunduğu yazıtlar için bkz. Envanter No: 4347, 4319, 4338, 4200.

kullanımı, upsilon ve phi harflerinin ek çizgilerle süslendiği bu bölgede fazlaca görülmektedir.

Smyrna kentinde sıklıkla işlenen ve genelde Smyrna tipi Delos çelengi adı verilen çelenk motifi, Lydia Bölgesi stellerinde de karşımıza çıkmaktadır.⁷⁴ Kuzeydoğu Lydia'dan gelen stellerde ise hilal sembolü göze çarpmaktadır. Bu sembolü barındıran üç adet stel de okunması zor olan kırsal bir dil içermektedir.

Yazıtların hepsinde bir hikâye, yerel bir tanrı adı ve itiraf yer almaktadır. İtirafıyla ve yaptırdığı stelle kefareti ödeyen insanların hikâyelerini içeren bu yazıtlar, yerel tanrılara adanmışlardır. Klasik Yunan tanrılarına inanan kırsal Lydia, bunun yanında Phrygia ile birlikte ortak olarak, Men Axiottenos, Men Petraetis, Men Labanas gibi yerel tanrılara da saygı duyup, adak adanmışlardır.⁷⁵ Tezimizde yer alan üç stelde yer alan hilal figürlerinin ise yerel tanrıları temsilen yapıldığı düşünülmektedir.⁷⁶

Kat. No. 14:

Envanter No: 4333.

Bibliyografya: SEG 32: 1225, ZPE 47 (1982) 114, 4.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Saittai.

Tarih: İ.S. 119/20.

Korunma Durumu: Stel, resim alanının ortasından genişliği boyunca, iki parça halinde kırılmış durumdadır. Steldeki yazıtın bulunduğu alt kısmın en altında, yazıtın okunmasını da zorlaştıran bir kırık mevcuttur. ἀδελφός kelimesinin ἀδελ kısmından sonrasının olmaması, en az bir satırın daha olabileceği görüşünü desteklemektedir. Stel gövdesinin üst kısmı, bir alınlığı olduğuna işaret etmektedir. Fakat bu alınlık günümüzde bulunmamaktadır.

Stelin resim alanı bölümünde bulunan üç tane insan figürü kabartmalarından, soldaki figürün yüz kısmında kırıklık ve diğer figürlerin de yüz kısımlarında

⁷⁴ Tez içinde Smyrna tipi Delos çelengi bulunan yazıtlar için bkz. Envanter No: 4200, 4319, 4320, 4336, 4345, 4347, 4338.

⁷⁵ Pınar Özlem, **Lydia ve Phrygia'da Ele Geçen Kefaret Yazıtları (Confessiones)**, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1998, ss. 34-35.

⁷⁶ Tez içinde bulunan hilal figürlü ve Men Axiottenos adına yapılmış steller için bkz. Envanter No: 4333, 4199, 4327.

aşınmalar mevcuttur. Ayrıca stel genelinde az miktarda renk değişimleri ve aşınmalar vardır. Yazıt kısmında ise görünen 5 satırdan dördü net bir şekilde okunabilmektedir.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 53 cm, genişlik 40 cm, kalınlık 7 cm, harf yüksekliği 1,5 cm.

Tipolojik Tanım: Naiskos formunda, mermer materyalden yapılmış bir mezar stelidir. Tek resim alanı bulunmaktadır. Resim alanının alt kısmında ise beş satırlık bir yazıt mevcuttur.

Dekorasyon Tanımı: Naiskos formunda yapılmış stel gövdesinde bulunan tek resim alanının içinde üç tane insan figürü bulunmaktadır. Ortada bir kadın, sağda bir erkek ve solda ise çocuk ya da hizmetçi/köle figürleri yer almaktadır. Ortadaki ve soldaki figürler, khiton – khimation bileşimi olan kadın elbisesi giymektedir. Ortadaki kadın figürü pudicitia duruşuyla işlenmiştir. Sol kolunu beline saran ve sağ kolunu göğsünün soluna koymuş bir pozisyonda durmaktadır. Aynı zamanda bu kadının başı örtülüdür.

Ortadaki kadın figürünün solundaki yetişkin erkek figürü ise, sağ kolunu göğsüne dayamış ve mantonun içinden çıkardığı eliyle solundan gelen khiton kumaşını tutar haldedir. Soldaki çocuk ya da hizmetçi/köle figürü de en sağdaki yetişkin erkek figürüyle aynı duruşta gösterilmiştir. Fakat ortada duran kadın figüründeki giysilerle aynı giysi tipinde giydirilmiş şekilde işlenmiştir.

Üç adet insan figürü kabartmasında işlenen giysilerin hepsi kabaca işlenmiştir. Kumaş kıvrımları ve etek pileleri düz ve basit kazıma çizgileriyle, derinliği çok hafif vererek yapılmıştır. Ortadaki ve onun sağında bulunan figürün ayakları, khimationdan çıkmış vaziyette gösterilmektedir. Sağdaki erkek figürü ise sakallıdır.

Transkripsiyon:

- 1 ἔτους σδ', μη(νος) Ἀπελλαίου η',
Ἀμμία Ἀλεξάνδρου ἐτείμη-
σεν Γλύκωνα Ποπλίου τὸν
υἱὸν καὶ Τρύφαινα τὴν θρεπτ-
- 5 ἦν καὶ Ἀλέξανδρος ὁ ἀδελ-
[φός — — —]

Çeviri: 204 yılı, Apellaios ayının 8'inde, Aleksandros'un kızı Ammia, oğlu Poplios oğlu Glykon'u, Tryphaina evlatlığını ve erkek kardeşi Aleksandros ... (onurlandırdı).

Epigrafik Açıklamalar: Treptos kelimesi, bazı kaynaklarda üvey çocuk / evlatlık / sutoğlu-kızı, bazılarında köle / hizmetçi olarak geçmektedir.⁷⁷

Yapıldığı tarihin yılını gösteren Yunan sayı sistemindeki σ ve δ harflerinin arasında ve yanlarında kısa kesik çizgiler yer almaktadır. Tarihlemede kullanılan μηνος kelimesi ise kısaltılmış olarak yazılmıştır. Yazıtta bulunan, klasik sigma, omega ve kırık uçlu alpha harfleri stelin tarihlendiği döneme uygun bir stilde işlenmiştir.

Kat. No. 15:

Envanter No: 4347.

Bibliyografya: SEG 31: 1007, ZPE 44 (1981) 29, 7.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Saittai.

Tarih: İ.S. 136/7.

Korunma Durumu: Stel gövdesinin solundan, alınlığın sağında bulunan akrotere kadar büyük bir kırık mevcuttur. Stelin sağ ve sol alt uçlarında da içe doğru kesitli kırıklar bulunmaktadır. Yüzeysel renk değişimleri ve aşınmalar da göze çarpmaktadır. Buna rağmen yazıt kısmı net bir şekilde okunmaktadır.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 63 cm, genişlik 34 cm, kalınlık 4,5 cm, harf yüksekliği 1,5 cm.

Tipolojik Tanım: Stel beyaz ve kaliteli mermerden yapılmıştır. Üçgen alınlıklı ve akroterli bir mezar stelidir. Akroter ucunda alçak kabartmadan yapılmış bir bitkisel motif bulunmaktadır. Elimizde sadece sağ akroteri bulunsa da, soldaki akroterde de aynı motif olduğu kesin olarak düşünülebilir. Ayrıca üçgen alınlığın sağ alt köşesinde, kalp şekline yakın stilize bir yaprak bulunmaktadır. Bu tip stellerdeki klasik usule göre, elimizde olmayan soldaki çatı köşesinde de antitetik şekilde, sağdaki stilize yaprağın aynısının olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Hatta

⁷⁷ A. Cameron, **ΘΡΕΠΤΟΣ and Related Terms in the Inscriptions of Asia Minor**, Anatolian studies presented to William Hepburn Buckler, Manchester 1939, ss. 27–62.

üstte kalan çatı köşesinde de yuvarlak bir rozet figürü olabileceği ihtimali bile kesine yakındır.⁷⁸

Stel gövdesinin üst kısmında, yazıtın bulunduğu yerin üst tarafında, yuvarlak bir bant içinde küçük bir zeytin dalı çelengi vardır. Stel gövdesindeki yazıt ise, yedi satırlıktır.

Transkripsiyon:

1 ἔτους σκα΄, μηνὸς Δαισίου ιε΄
Ἀλέξανδρος καὶ Ἑρμοκρά-
της Ἑρμοκράτην τὸν πατέ-
ρα, Ἀφρια τὸν σύμβιον, Ἀμμ[ι]-
5 α τὸν ὑκερόν, Ἀρτεμιδώρ[α]
τὸν πάππον ἐτείμη-
σαν ζήσαντα ἔτη ο.

Çeviri: 221 yılında, Daesios ayının 15’inde, Aleksandros ve Hemokrates babaları Hermokrates’i, Apphia kocasını, Ammia kayınpederini, Artemidora büyükbabasını onurlandırdı.

Epigrafik Açıklamalar: Yıl ve ay ifadeleri olan ἔτους ve μηνὸς kelimeleri, kısaltılarak yazılmıştır. Yanlarında rakamları simgeleyen harflerle, Yunan sayı sistemine göre gösterilmiştir. Sulla Era’sına göre 221. yıl, günümüz takvimine göre İ.S. 136/7 yıllarına tarihlenmektedir. Δαισίου, Makedon takvimindeki 8. ay olan Daesios ayını ifade etmektedir. ζήσαντα ἔτη kalıbı ise, ölen kişinin kaç yıl yaşadığını, yine Yunan sayı sistemine göre bir harfle ifade etmektedir.⁷⁹

Ἀφρια⁸⁰ ve Ἀμμία⁸¹ isimleri kadın isimleridir. Bu iki kadın ismi de nominativ haldedir. Bu iki kadın ismine Caria, İonia, Lydia, Phrygia ve Lycia gibi bölgelerde sıklıkla rastlanmaktadır.

⁷⁸ Işık, s. 16-17.

⁷⁹ ζήσαντα ἔτη kullanımından örnekler için bkz. Hasan Malay, “Some Inscriptions from Lydia up for Auction”, *Epigraphica Anatolica*, Sayı: 39, 2006, ss. 92, 96.

⁸⁰ Caria örnekleri için bkz. Lagina 61, 72. Lydia örnekleri için bkz. TAM V,1 471, 472. Phrygia örnekleri için bkz. MAMA IV 304, 320. Lycia örnekleri için bkz. TAM II 722, 726. İonia örnekleri için bkz. Ephesos 2172, 2221.

⁸¹ Phrygia örnekleri için bkz. SEG 40: 1246, 1248. Caria örnekleri için bkz. Lagina 184, 187. Lydia örnekleri için bkz. SEG 49: 1725, 1726. İonia örnekleri için bkz. Smyrna 295, 409. Lycia örnekleri için bkz. TAM II 1124, 1130.

İlk satırdaki, rakam yerine kullanılan sigma, kappa ve alpha harflerinin üzerinde 2 ayrı kesik çizgi bulunmaktadır. Yılı ifade eden harflerden sonra gelen μῆνός kelimesinin kısaltılmış halinde eta harfi, mu harfinin üzerinde bulunmaktadır. Rakam yerine kullanılan harflerde bulunan kesik çizgi, mu harfinin üzerinde yazan eta harfinin üst tarafında da bulunmaktadır. Hatta yaşadığı yıl sayısını gösteren, yazıtın son satırındaki omikron harfinin üzerinde de aynı kesik çizgiye rastlanmaktadır.

Kat. No. 16:

Envanter No: 4332.

Bibliyografya: SEG 38: 1234, EA 12 (1988) 149, 2.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Kuzeydoğu Lydia.

Tarih: İ.S. 177/8.

Korunma Durumu: Stel gövdesinin sağ kenarında, alt bölgeye yakın ve üst kısımda yazıtın ilk iki satırı hizasında derin kenar kırıkları mevcuttur. Stel gövdesinin alt kısımlarında yoğun olmak üzere genel bir renk değişimi ve aşınma gözlemlenmektedir. Stel üzerindeki yazıt net bir şekilde okunabilmektedir.

Ölçüler: Yükseklik 96 cm, genişlik 39 cm, kalınlık 6 cm, harf yüksekliği 2 cm.

Tipolojik Tanım: Kireçtaşından yapılmış bir steldir. Tenon üzerinde yükselen gövde, aşağıdan yukarı doğru çok hafif şekilde daralmaktadır. Stel gövdesinin üst bölümünde Men Axiottenos'u temsilen, kazıma tekniği ile yapılmış bir hilal sembolü bulunmaktadır. Sembolün hemen altında dokuz satırdan oluşan bir yazıt mevcuttur. Sembolün üst kısmında ise gövde ile birleşik, düz ve ince, iki yana ve öne doğru çıkıntıdan oluşan masif blok bulunmaktadır.

Transkripsiyon:

1	Μηνὶ Ἀξιοττηνῶ· Ἀρ-
	τέμων καὶ Ἀτείμη -
	τος, ἐπεὶ ὁ πατήρ αὐ-
	τοῖς ὁρὰς ἦρεν βία
5	ἐκ τοῦ ναοῦ, κολασ-
	θέντες ὑπὸ τοῦ θε-

οὐ ἀπὸ νῦν εὐλογοῦ-
σιν· ἔτους σξβ', μη(νὸς) Αὐ-
δναίου βι'.

Çeviri: Men Axiottenos'a! Babaları zor kullanarak tapınaktan kendileri için silah(?) alıp götürdüğünden, Artemon ve Atimetos cezalandırıldılar. Bu andan itibaren tanrıya şükrediyorlar, 262 yılının Audnaios ayının 12. gününde.

Epigrafik Açıklamalar: ἔτους σξβ', Sulla Era'sının 262. yılını ifade etmektedir. Tarihlemesi ise İ.S. 177/8 yıllarına tekabül etmektedir. Αὐδναίος ayı ise Makedon takviminin 3. ayıdır. Men Axiottenos, Lydia ve Phrygia'da inanılan yerel tanrıdır.⁸² Ay belirteci olan μηνὸς, kısaltılmış halde yazılmıştır.

Lydia Bölgesi'ne ait bu stelde bulunan harf karakteristiği, omega ve alpha harfi haricinde diğer Lydia yazıtlarına göre daha sade halde bulunmaktadır.

Kat. No. 17:

Envanter No: 4345.

Bibliyografya: SEG 31: 1012, ZPE 44 (1981) 32, 13.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Saittai.

Tarih: İ.S. 188/9.

Korunma Durumu: Stel gövdesinin sol ve sağ kenarlarında aşınmalar mevcuttur. Tenonunda da yüzeysel deformeler görülmektedir. Stel alınlığının en tepe ucunda da kırık vardır. Bu kırıklık, tepe akroterinin de kırılmış olabileceğini düşündürmektedir. Stel genel olarak sağlamdır. Yazıt kısmı net bir şekilde okunabilmektedir.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 67 cm, genişlik 35 cm, kalınlık 4 cm, harf yüksekliği 2,5 cm.

Tipolojik Tanım: Mermerden yapılmış mezar steli, aşağıdan yukarıya doğru daralmaktadır. Stel gövdesinin üst kısmında, büyük boyutlu Smyrna tipi bir demos çelengi bulunmaktadır. Stel gövdesinin üst bölümüne oturtulmuş, üçgen bir alınlık vardır. Üçgen alınlığın iki yan ucunda, stilize bitki motifi kabartmalarıyla bezenmiş akroterler bulunmaktadır. Alınlık içinde, iki alt köşeden çıkan birer stilize yaprak

⁸² Lydia'daki yerel tanrılarla ilgili bkz. Philip A Harland, **North Coast of the Black Sea, Asia Minor, Greco-Roman Associations: Texts, Translations and Commentary**, Cilt: 2, De Gruyter, Berlin, 2014, ss. 196-200.

kabartması ve üst köşesinin yakınında düzlemsel, yuvarlak bir rozet yer almaktadır. Çelengin hemen altında dört satırlık yazıt bulunmaktadır.

Transkripsiyon:

1 ἔτους σογ', μη(νὸς) Αὐγδαί-
ου {Αὐδναίου} ζι'. Ἀλέξανδρος ἐτί-
μησεν Ἀφροdisίαν τὴν
vacat γυνῆκα.

Çeviri: 273 yılında, Aidonaios ayının 16'sında, Aleksandros, karısı Aphrodisia'yı onurlandırdı.

Epigrafik Açıklamalar: Yıl belirten ἔτους kelimesinden hemen sonra, rakamları belirtmek için, her harf arasına nokta işareti konmuştur. Ay belirteci olan μηνὸς kelimesini de kısaltma yoluna gidilmesi sebebiyle, mu harfinin üstüne eta harfinin eklendiği görülmektedir. Makedon takvimine göre bir ay ismi olan Αὐδναίου kelimesinde ise taşçı hatası mevcuttur.

Stel üstünde bulunan yazıttaki harf karakteristiği, Hristiyanlık öncesini işaret etmektedir. Sigma harfi klasik stildedir. Alpha harfi ise ortası kesik uçlu olarak işlenmiştir.

Kat. No. 18:

Envanter No: 4336.

Bibliyografya: SEG 32: 1232, ZPE 47 (1982) 117, 11.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Saittai.

Tarih: İ.S. 191/2.

Korunma Durumu: Stelin alınlık kısmın sağ köşesinde kırık mevcuttur. Alınlığın sol köşesinde bulunan akroterden, muhtemelen sağda ve tepe ucunda da bulunmaktaydı fakat günümüzde mevcut değildir. Sel gövdesinin sol alt köşesinde ve sağ kenarında da kırıklar mevcuttur. Stelde bulunan yazıt ise, rasura haricinde net bir şekilde okunabilmektedir.

Ölçüler: yükseklik 41 cm, genişlik 67 cm, kalınlık 5,5 cm, harf yüksekliği 2 cm.

Tipolojik Tanım: Tenon bölümü olmayan, mermer materyalden yapılma bir mezar stelidir. Aşağıdan yukarıya doğru hafif bir daralma olan bir stel gövdesine sahiptir.

Stel gövdesinin üst yüzeyinde büyükçe bir çelenk bulunmaktadır. Gövdenin üstünde bulunan üçgen alınlığın mevcut olan akroteri, sadece sol köşesinde bulunan akroterdir. Akroterin üzerinde, klasik Lydia tipi, stilize bitki motifi bulunmaktadır.

Aynı klasiklik alın içi bezemelerinde de görülmektedir. Bezemeler, sağ ve sol iç köşesinde bulunan birer stilize yaprak motifi ve onları ortada karşılayan, düzlemsel bir yuvarlak rozetten ibarettir. Stele işlenmiş yazıt beş satırdan oluşmaktadır.

Transkripsiyon:

- 1 Στρατόνεικος [[καὶ Δημό]]-
 [[φιλος]] Δημόφιλον τὸν ἐ-
 αυτῶν πατέρα ἐτείμη-
 σαν· ἔτους σοσ', μ(ηνὸς) Ἀπελλα[ί]-
5 ου η'.

Çeviri: Stratoneikos [[ve Demophilos?]], babaları Demophilos'u onurlandırıdılar, 276 yılı, Apellaios ayının 8'inde.

Epigrafik Açıklamalar: Yıl belirteci olan μηνὸς kısaltılarak yazılmıştır. Stratoneikos ismiden sonra, birinci satır sonu ve ikinci satır başında bulunan bir rasura mevcuttur.⁸³ Muhtemelen rasura olan yerde bu mezar stelinin yaptırması için maddi destek yapan, Demophilos'un çocuklarından birinin ismi bulunuyordu. Daha sonra bu maddi destekten vazgeçtiği için ya da iki kardeşin sonradan anlaşmazlık yaşadığı için bu ismin silinmiş olduğu düşünülebilmektedir.

Yazıtta bulunan her harfin çizgi bitişlerinde keski izleri bulunmaktadır. Harf karakterleri ise, Lydia Bölgesi harf stiline göre oldukça sadedir. Dördüncü satırdaki ay belirteci olan μηνὸς kelimesinde kısaltmaya gidildiğini, işaretleyici olarak genellikle mu harfinin üstüne eta harfi konulduğuna rastlansa da, burada mu harfine ligatür oluşturacak biçimde, saklı bir eta harfi görülmektedir. Alpha ve sigma harfleri oldukça sade ve düz işlenmiştir. Eta ve epsilon harflerinin orta çizgileri, ok ucu şeklinde ve birleşmeden işlenmiştir.

⁸³ Rasura ile ilgili bilgi için bkz. Malay Epigrafi s. 5.

Kat. No. 19:

Envanter No: 4199.

Bibliyografya: SEG 32: 1224.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Saittai.

Tarih: İ.S. 191/2.

Korunma Durumu: Stel iki parça halinde, ortasına yakın bir yerden kırık durumdadır. Üst kırık parçanın sağ alt köşesinde ve alt kırık parçanın sağ üst köşesinde bulunan bölüm kayıptır. Alınlıktaki sol akroter sağlam iken, sağ ve tepedeki akroterler kayıptır. Yazıtın büyük bir bölümü okunabilmektedir.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 96 cm, genişlik 40 cm, kalınlık 5 cm, harf yüksekliği 1,4 cm.

Tipolojik Tanım: Mermer materyalden yapılmış bir mezar stelidir. Tenon üzerinde yükselen stel gövdesi on beş satırlık yazıttan ibarettir. Stel gövdesi üzerinde hiçbir bezeme bulunmamaktadır. Stel gövdesi üçgen şekilli ve akroterli bir alınlıkla birleşmektedir. Gövde ile birleşen üçgen alınlığın taban kenarı, stel gövdesinden bir miktar geniştir. Tipik Lydia üçgen alınlıklı stellerinde olduğu gibi üçgen bir çerçeve içerisinde alınlık bezemeleri mevcuttur. Alınlığın içinde, sol ve sağ köşelerinden çıkan, birer stilize yaprak kabartması bulunmaktadır. Alınlığın içindeki üçüncü öge ise düzlemsel ve işlenmemiş, yuvarlak bir rozet kabartmasıdır.

Transkripsiyon:

- 1 μέγας Ζεὺς ἐκ Διδύμων
Δρυῶν κατεκτισμένος καὶ
αἰ δυνάμις αὐτοῦ. ἐπεὶ
Μηνόφιλος ἡγόρασε ἱερὰ ξύ-
5 λα, διὰ τοῦτο ἐκολάσθη ὑπὸ
τοῦ θεοῦ, καὶ πολλὰ παθόν-
τος αὐτοῦ μετὰ ταῦτα ἐκέ-
λευσε Μηνοφίλῳ τῷ υἱῷ αὐ-
τοῦ ροισάμενον τὴν τοῦ πα-
10 τρὸς αἰτίαν· παραγγέλλει
πᾶσιν ἀνθρώποις, ὅτι οὐ

δεῖ καταφρονεῖν τοῦ θε-

οῦ. ἀνέστησε δὲ τὸ μαρτ[ύ]-

ριον ἔτους σοσ', μη(νός) Δαισίου λ'.

Çeviri: İkiz meşeler Zeus'u ve onun gücü büyüktür. Menophilos kutsal koruluktan odun sattığından, tanrı tarafından cezalandırıldı ve hayli çile çektikten sonra, (tanrı), oğlu Menophilos'a babasının suçunu telafi etmesini emretti. O şimdi bütün insanlara tanrıyı hafife almamaları gerektiğini bildiriyor. O bunun kanıtını 276 yılının Daisios ayının 30. günü dikti.

Epigrafiik Açıklamalar: 1. ve 2. satır boyunca devam eden ikiz meşeler yani Διδύμων Δρυῶν; orman, ağaç gibi doğaya ait varlıkların kutsal görüldüğü, adak adandığı ve onlara zarar verildiği takdirde cezalandırıldığına dair yazıt ve adaklar, bu yazıtta da görüldüğü üzere, ağaçlarla özdeşleştirilen tanrılara adanmıştır.⁸⁴

Stelde bulunan yazıtta, altında kesik iki çizgiyle yazılmış omega harfi ve boyutları sürekli farklı olarak işlenmiş theta harfi dikkat çekmektedir.

Kat. No. 20:

Envanter No: 4319.

Bibliyografya: SEG 32: 1234, ZPE 47 (1982) 118, 13.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Saittai.

Tarih: İ.S. 192/3.

Korunma Durumu: Stel genel olarak iyi korunmuştur. Sadece stel gövdesinin ve tenonunun sağ alt köşesinde ufak bir kırık mevcuttur. Bölgesel aşınma ve renk değişimi de bulunmaktadır.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 65 cm, genişlik 39 cm, kalınlık 4 cm, harf yüksekliği 2 cm.

Tipolojik Tanım: Aşağıdan yukarıya doğru daralan, mermer materyalli bir mezar stelidir. Stel gövdesinin üst kısmında, alçak bir çember oyuğuna yapılmış bir Smyrna tipi demos çelengi bulunmaktadır. Stel gövdesinin üst bölümünden birleşen, üçgen bir alınlık vardır. Üçgen alınlığın üç köşesinde de, stilize bitki motifi kabartmalarıyla

⁸⁴ Özlem, ss. 41-45.

bezenmiş akroterler yer almaktadır. Alınlık içi bezemeleri ise, diğer stellere göre daha stilize işlenmiştir.⁸⁵

Genelde iki alt köşeden çıkan birer stilize yaprak kabartması, bağımsız olarak görülse de, bu stelde yapraklar, ortadaki rozete başlanmıştır. İç içe alçak kabartma olarak, iki yuvarlak şekil, rozeti oluşturmaktadır. Yapraklar, dallarıyla rozete bağlanmış gibi gösterilmektedir. Stel gövdesindeki çelengin hemen altında, beş satırlık yazıt bulunmaktadır.

Transkripsiyon:

- 1 ἔτ(ους) σοζ', μη(νὸς) Ἀρτεμεισί-
ου ζι', ἐτείμησεν ἡ
συνεργασία τῶν λι-
νουργῶν Στρατόνεικον
5 Εὐτυχίδος ζή(σαντα) ἔτη λ'.

Çeviri: 277 yılı, Artemisios ayının 16'sında. Ketenciler Birliği, 30 yıl yaşamış olan Eutykhis oğlu Stratoneikos'u onurlandırdı.

Epigrafik Açıklamalar: ἡ συνεργασία τῶν λινουργῶν kalıbı ise Ketenciler Birliği'ni ifade etmektedir.⁸⁶

Yazıtta bulunan harf stilleri, omega ve omikron haricinde yuvarlak hatlardan uzaktır. Sigma harfi, Hristiyanlığın kabulüyle birlikte görülen, kare yapılıdır. Yazıtın ilk satırının ilk harfi epsilonun üzerinde bir tau harfi, aynı satırdaki beşinci harf munun ve son satırındaki zeta harfinin üzerlerinde eta harfi bulunmaktadır. Burada tau ve eta harfinin, tarih gösteren kısaltmaların kullanıldığını belirtmek amaçlı yazıldığını söylemek mümkündür.

İlk satır ile ikinci satır başı arasında, en son satırın en son harfi olan lamdanın üstünde kullanılan kesik çizginin de, tarih belirteçlerinin yanındaki rakamları göstermek amaçlı yapıldığını söylemek yanlış olmaz. Son satırdaki zeta harfini, tarih belirteci olan eta harfini sığdırabilmek amaçlı daha küçük karakterde ve biraz daha aşağıdan yazılmış olduğu görülmektedir.

⁸⁵ Alınlık içi bezemelerin benzer örnekleri için bkz. Malay, Researches, ss. 103, 180.

⁸⁶ Lydia Bölgesi'nde bilinen birçok Ketenciler Birliği ile ilgili bilgiler için bkz. Peter Herrmann, **Ergebnisse einer Reise in Nordostlydien**, Denkschriften / Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Cilt: 80, Wien, 1962, ss. 7-8.

Kat. No. 21:

Envanter No: 4320.

Bibliyografya: SEG 32: 1233, ZPE 47 (1982) 117, 12.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Saittai.

Tarih: İ.S. 192/3.

Korunma Durumu: Stel, gövdesinde bulunan yazıtın ilk satırı boyunca ikiye ayrılmıştır. Stel gövdesi altındaki tenonu, üzerinde yüzeysel aşınmalar mevcut olmasına rağmen sağlam durmaktadır. Alınlıktaki üç akroterde de yüzeysel aşınmalara rağmen, bütünsel anlamda yerindedir. Stelin üzerinde bulunan yazıt, iki parçaya ayrılmasına rağmen okunabilecek durumdadır.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 72 cm, genişlik 34 cm, kalınlık 5 cm, harf yüksekliği 2 cm.

Tipolojik Tanım: Tenonu bulunan, mermer materyalden yapılmış bir mezar stelidir. Stel gövdesinde, yazıtın hemen üzerinde bir çelenk bulunmaktadır. Aşağıdan yukarıya doğru daralan stel gövdesinin üst kısmında bir üçgen alınlık mevcuttur. Üçgen alınlık, iki yanında ve tepe noktasında birer tane olmak üzere toplam üç tane akrotere sahiptir. Her bir akroterin üzerinde bitki motifleriyle süslenen kabartmalar bulunmaktadır.

Üçgen bir çerçeve oluşturan alınlığın içerisinde, Lydia Bölgesi'ndeki üçgen alınlıklı stellerin önemli bir kısmında olduğu gibi, altta bulunan sağ ve soldaki köşelerden çıkan birer stilize yaprak ve onları alınlığın orta noktasında karşılayan, yuvarlak bir rozet mevcuttur. Stel gövdesindeki çelengin hemen altında yer alan yazıt, dört satırdan oluşmaktadır.

Transkripsiyon:

1 ἔτ(ους) σοζ', μη(νὸς) Γορπιάου
ε', Ἑλπις τὸν υἱὸν
Ἀσιατιχὸν ἐτίμη-
σεν vac. ζή(σαντα) ἔτ(η) μβ'.

Çeviri: 277 yılı, Gorpaios ayının 5'inde, Elpis, 42 yıl yaşayan oğlu Asiatikhos'u, onurlandırdı.

Epigrafik Açıklamalar: Ἀσιατικὸς olmasına rağmen, bu yazıtta Ἀσιατικὸς şeklinde yazıldığı görülmektedir.⁸⁷

Yazıtta bulunan harflerin her bir çizgisinin başlangıç ve bitişinde, diğer Lydia yazıtlarında görülen keski izlerinin abartısından uzak da olsa, ufak keski izleri bulunmaktadır. Tarih belirteçlerinden ἔτους kelimesinin kısaltma yapılmasından kaynaklı, epsilon harfinin üzerinde bir tau harfi bulunmaktadır. Aynı durumdan dolayı, son satırdaki zeta harfinin üzerinde bir eta ve zetadan sonra gelen epsilon harfinin üzerinde bir tau harfi yer almaktadır.

Kat. No. 22:

Envanter No: 4327.

Bibliyografya: SEG 38: 1235, EA 12 (1988) 150, 3.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Kuzeydoğu Lydia.

Tarih: İ.S. 200.

Korunma Durumu: Stelin üst kısmı kayıp olmasına rağmen, yapıldığı dönemde stelde bir resim alanı bulunduğuna dair izler bırakmıştır. Genel olarak stel gövdesi ve tenonda aşınma izleri ve renk değişimleri mevcuttur. Gövde üzerinde bulunan yazıt net olarak okunabilmektedir.

Ölçüler: Yükseklik 63 cm, genişlik 40 cm, kalınlık 4 cm, harf yüksekliği 2 cm.

Tipolojik Tanım: Mermer materyalden yapılmış bir mezar stelidir. Tenon üzerine aşağıdan yukarı doğru daralan bir gövdeye sahiptir. Gövdeyi çevreleyen ve plastere benzer yapı yukarıda resim alanına kadar uzanmaktadır. Mevcut kırığa rağmen resim alanı izleri anlaşılabilmektedir. Bu durum stelin naiskos formunda bir stel olabileceğini düşündürmektedir. Resim alanında bulunan khiton giyimli bir figürün olma ihtimali yüksektir. Resim alanının hemen altında başlayan, yedi satırlık bir yazıt bulunmaktadır.

Transkripsiyon:

1 Μηνὶ Ἀξιοττηνῶ Ἀφφιάς
Γλύκωνος εὔξατο, εἰ

⁸⁷ Ἀσιατικὸς yerine Ἀσιατικὸς kullanımı için bkz. Karl Meisterhans, Eduard Schwyzer, **Grammatik der attischen Inschriften**, Berlin, 1900, s. 103.

τεκνώσει· γεναμένη[ς]
τῆς εὐχῆς παρήλκυσε,
5 καὶ ἐκόλασε αὐτὴν καὶ
ἐκέλευσε ἐνγράψαι
τὰς δυνάμεις τοῦ θεοῦ.

Çeviri: Glykon kızı Apphias, çocuğu olsun diye Men Axiottenos’a adakta bulundu. (Ama) isteği yerine gelince vaadini yerine getirmekte gecikti. Ve (tanrı) onu cezalandırdı ve tanrının gücünü bir taşta yazmasını emretti.

Epigrafik Açıklamalar: 6. Satırda bulunan ἐνγράψαι sözcüğü, στηλλογραφεῖν yerine kullanılmıştır. Son satırdaki δυνάμεις sözcüğü, Lydia-Phrygia kefareti yazıtlarında sıklıkla kullanılan, tanrısal gücü ifade etmektedir.⁸⁸

Harf karakteristiği tipik Lydia yazı tipinden biraz daha sadedir. Her harf çizgisinin başlangıç ve bitişinde belirgin keski izleri görülmektedir.

Kat. No. 23:

Envanter No: 4338.

Bibliyografya: SEG 31: 1014, ZPE 44 (1981) 28, 6.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Saittai.

Tarih: İ.S. 201/2.

Korunma Durumu: Stel gövdesi, çelenk motifinin üst tarafından kırıktır. Tenon mevcuttur. Stel gövdesinde aşınma ve renk değişimi görülmektedir. Yazıt net bir şekilde okunabilmektedir.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 40 cm, genişlik 33 cm, kalınlık 5 cm, harf yüksekliği 2 cm.

Tipolojik Tanım: Mermer materyalden yapılmış mezar stelidir. Tenon üzerinde yükselen stel gövdesinde klasik Lydia stellerinin aksine, aşağıdan yukarı doğru daralma görülmemektedir. Stel gövdesinde beş satırdan oluşan bir yazıt bulunmakta, yazıtın üst kısmında çelenk motifi ve içerisinde iç içe geçmiş iki yuvarlak rozet görülmektedir. Çelenk motifinin üst kısmındaki kırık sebebi ile stelin alınlık kısmına dair morfolojik bir analiz yapılamamaktadır.

⁸⁸ Özlem, ss. 48-51.

Transkripsiyon:

- 1 ἔτ(ου)ς) σπς', μη(νός) Δείου πρ(οτέρᾳ), Διόφαν-
τος καὶ Ἰουλία ἐτείμη-
σαν Ἀπφιανὸν τὸν ἴδι-
ον θρεπτὸν ζήσαντα ἔ-
5 τη ι'. χαῖρε.

Çeviri: 286 yılı, Dios ayının ilk günü, Diophantos ve Julia, on yıl yaşayan kendi evlatlığı (sütoğlu) Apphianos'u onurlandırdılar. Elveda!

Epigrafik Açıklamalar: yazıtın 4. Satırında bulunan treptos, envanter no.'su 4333 olan stelde de geçmekte ve aynı anlamı taşımaktadır.

ἔτους ay belirteci ise kısaltma halde bulunmakta, thetanın üzerinde bir epsilon ile bu kısaltma hali belirtilmekte ve yanında bulunan σπς' rakamları ile Sulla Era'sının 286. yılını ifade etmektedir. Bu tarih ise günümüzde İ.S. 201/2 yıllarına tekabül etmektedir. μηνός ay belirteci kısaltılmış haldedir ve bu kısaltma diğer yazıtlarda olduğu gibi, mu harfinin üzerine yazılmış eta harfiyle gösterilmektedir.

Dios ayı, Makedon takviminde bulunun ilk aydır. Protera kelimesinin kısaltılmış hali de, pi harfinin üzerinde bir rho harfiyle gösterilmiştir.

Kat. No. 24:

Envanter No: 3786.

Bibliyografya: TAM V,1: 453

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Kuzeydoğu Lydia, Ayazören.

Tarih: İ.S. 235/6.

Korunma Durumu: Steldeki kabartmaların olduğu bölümüm sağ altından, sol üstüne doğru ikiye bölünmüştür. Bu kırık onu tam olarak tahlil etmemize engel olmamaktadır. Çünkü iki parça da tam olarak bulunmaktadır ve bu halde korunmaktadır. Stelin alınlık kısmının sağ uçuunda az da olsa kırıklar ve en alttaki toprağa oturan kısmında da aşınmalar mevcuttur.

Ölçüler: Yükseklik 146 cm, genişlik 63 cm, harf yüksekliği 3 cm.

Tipolojik Tanım: Stel gövdesinin üstünde yükselen, kemer alınlıklı bir adak stelidir. Alınlık, naiskos formu oluşturmaya da, sade bir çerçeve halindedir ve kemerli bir çatı görünümü vermektedir.

Dekorasyon Tanımı: Stelin en aşağı kısmında bulunan yazıtların hemen üstünde bir resim alanı bulunmaktadır. Resim alanındaki figürler, alçak kabartma tekniğiyle yapılmıştır. İşlenen figürlerin kompozisyonunda, en sağda bir boğa figürü bulunmaktadır. Bu figür, yazıtta da karşımıza çıkmakta ve adak olarak bahsedilmektedir. Resim alanının sol kısmında ise, sırtından çıkan hilal figürüyle, yazıtta da geçen ve Lydia’da da inanıldığı düşünülen, Frig ay tanrısı Men Axiottenos’un figürü bulunmaktadır. Uzun kolları olan khiton giysili ve Frig şapkalıdır.⁸⁹

Boğa figüründe gördüğümüz gerçeğe yakın, ayrıntılı ve kaliteli teknik, tanrı figüründe görülmemektedir. Giysisinden vücut proporsiyonuna kadar her öge, özensiz ve basit şekilde işlenmiştir. Tanrı figürünün sol elinde, üst ucu karo şeklinde olan bir asa bulunmaktadır. Aynı figürün iki yanında aslan figürü vardır. Bu iki figür oldukça karikatürizedir. Cepheden resmedilmiş, iki ayağının üstünde durmakta ve baş kısmında yeleleri bulunmaktadır.

Stel gövdesinin üstünde bulunan kemer alınlık, dıştan çerçeve şeklinde her yanından, kabartma halinde çevrelemekte ve iç kısmı alçakta bırakmaktadır. Alınlığın iç kısmında ise Frig ay tanrısını temsil eden hilal sembolü yer almaktadır.⁹⁰ Stelde bulunan yazıt, sekiz satırlıktır.

Transkripsiyon:

1	Μηνὶ Ἀξιοττηνῶ Τατιανὴ Ἐρ-
μίππου εὐξαμένη ταῦρον ὑ-
πὲρ ἀδελφῶν καὶ ἀκουσ-
θεῖσα, μὴ δυναθεῖσα δὲ
5	ἀποδοῦναι ταῦρον ἡρώτη-
σε τὸν θεὸν καὶ συνεχώρησε
ἀπολαβεῖν στήλλην. ἔτους τκ´,

⁸⁹ Frig şapkası detaylı anlatımı için bkz. J. David Harden, “Liberty Caps and Liberty Trees”, **Past and Present**, Sayı: 146, 1995, ss.66–102.

⁹⁰ Hilal sembolü bulunan diğer stellere örnek için bkz. H. Malay, *Researches in Lydia*, Lev. 63, Figür: 88, Lev. 79, Figür: 112.

μη(νός) Πανήμου ι'.

Çeviri: Men Axiottenos'a. Hermippos kızı Tatiane kardeşleri için dua etti ve bir boğa adadı. tanrı dileğini yerine getirdi. Ama boğayı satın almaya gücü yetmeyince tanrıya danıştı ve tanrı (boğa yerine) yazılı bir taş sunmasını kabul etti. 320 yılında, Panemos ayının 10'unda.

Epigrafik Açıklamalar: Men Axiottenos, Lydia ve dağlık Phrygia'da inanılan yerel tanrılardan biridir. Τατιανή ismi ise, neredeyse sadece Küçük Asya'da görülmekte ve özellikle en sık Lydia ve Phrygia yazıtlarında karşımıza çıkmaktadır.⁹¹ Πανήμος kelimesi, Makedon takvimine göre 9. ay olan Panemos ayının genetiv halidir.⁹² ἔτους τκ' ise, 320. Sulla Era'sına göre verilmiş bir tarihtir.⁹³

Yazıtta bulunan Lydia Bölgesi'nin stilize omega harfinin, altında iki kesik çizgiyle yazılmış olması durumu söz konusudur. στήλλην kelimesinde ise ilk bakışta lamda harflerinden biri fazla yazılarak bir dittography yapılmış olduğu düşünülmektedir.⁹⁴ Fakat Lydia'nın bazı yörelerindeki yazıtlarda böyle kelimelere fazlaca rastlanmaya başlandığından, bu kelimenin yöreye özgü bir durum olduğu görüşü savunulmaya başlanmıştır.

Kat. No. 25:

Envanter No: 4200.

Bibliyografya: SEG 31: 1016, ZPE 44 (1981) 31, 11.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Saittai.

Tarih: İ.S. 293/4.

Korunma Durumu: Stelin alın kısmı kayıptır. Stel gövdesi iyi korunmuştur. Stelin alt kısmı ve toprağa oturtma yivinin olduğu yerlerde renk değişimleri söz konusudur. Stelde bulunan yazıt net bir şekilde okunmaktadır.

Ölçüler: Yükseklik 65cm, genişlik 43 cm, kalınlık 5cm, harf yüksekliği 2 cm.

Tipolojik Tanım: Kireçtaşından yapılmış bir mezar stelidir. Stel, aşağıdan yukarıya doğru daralmaktadır. Alınlık kısmı tamamen kırık ve kayıptır. En üstte bir adet

⁹¹ Τατιανή isminin bulunduğu Lydia ve Phrygia yazıtları için bkz. TAM V,1 293, 296, 453, 509, 795. MAMA IX: 143.

⁹² Theodossiou, ss. 347-354.

⁹³ Günümüz takvimine göre ise bu tarih, İ.S. 235/6 yıllarını göstermektedir.

⁹⁴ Malay, Epigrafi, s. 5.

zeytin dalı çelengi bulunmaktadır. Bu çelengin İonia ve Lydia gibi bölgelerde yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. İonia Bölgesi'nde çeleklerin içine dahi yazılar yazıldığına rastlanılmıştır.⁹⁵ Smyrna tipi demos çelengi olarak adlandırıldığı da görülmektedir.⁹⁶ Zeytin dalı çelenginin hemen altında 5 satırlık yazıt bulunmaktadır. Yazıtın bitiminde, sağda ise bir yaprak sembolünün işlendiği görülmektedir.

Transkripsiyon:

1 ἔτ(ους) σοη´, μη(νός) Περιτίου δι´,
 Ἀνδρόνικον Ἀνδρονί-
 κου οἱ συμβιωτὲ ἐτί-
 μησαν vacat
5 ζή(σαντα) ἔ(τη) μ´.

Çeviri: 278 yılında, Peritios ayının 14'ünde, 40 yıl yaşamış olan Andronikos oğlu Andronikos'u karısı onurlandırdı.

Epigrafik Açıklamalar: Yıl ve ayı belirten ἔτους ve μηνός kelimeleri, kısaltılarak yazılmıştır ve yanlarında rakamları simgeleyen harflerle, Yunan sayı sistemine göre gösterilmiştir. Sulla Era'sına göre 278. yıl, günümüz takvimine göre İ.S. 293/4 yıllarına denk gelmektedir. Περιτίου, Makedon takvimindeki 4. ay olarak gösterilen Peritios ayıdır. Andronikos ismi bu yazıtta, aynı ismi taşıyan baba-oğulu göstermektedir.⁹⁷ Bu duruma, geçmişten günümüze kadar hala rastlanmaktadır. ζήσαντα ἔτη kalıbı ise kısaltılarak yazılmıştır.

Yazıtta bulunan harf stillerine baktığımızda, sigma harfi klasik stilinden çıkmış ve Hristiyanlığın kabulüyle geldiği düşünülen, sağ kenarı açık bir kare/dikdörtgen şekline benzer bir yapıya bürünmüştür. Alpha harfi, klasik broken-bar (ortası kesik uçlu) stilinde yazılmıştır.

Kelimelerde kısaltılmaya gidildiğinden dolayı, ἔτους kelimesinin başındaki epsilon harfinin üzerinde bir tau harfi ve μηνός kelimesinin ilk harfi olan munun üzerinde eta harfi bulunmaktadır. Yine aynı sebepten dolayı, yazıtın sonunda olan

⁹⁵ S. Aybek, M. Tuna, M. Atıcı, **İzmir Tarih ve Sanat Müzesi Heykel Kataloğu**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, ss. 134, 136, 139, 146-148, 152, 154.

⁹⁶ Schmidt, St. **Hellenistische Grabreliefs**. Typologische und chronologische Beobachtungen, Köln-Wien, 1991, s. 10.

⁹⁷ İkisinin de adının aynı olduğu başka yazıtlardan örnekler için bkz. Charles Diehl, Georges Cousin, "Inscriptions de Lagina", **Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)**, Sayı: 11, Paris, ss. 25-26.

ζήσαντα kelimesinin başındaki zeta harfinin üzerinde bir eta, ἔτη kelimesinin başındaki epsilon harfinin üzerinde ise bir tau harfi yer almaktadır.

Kat. No. 26:

Envanter No: 4195.

Bibliyografya: TAM V,1 461a.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Ayazviran.

Tarih: Bilinmiyor.

Korunma Durumu: Stelin alt kısmında komple bir kırık mevcuttur. Tenonunun olup olmadığı hakkında fikir yürütmek mümkün olmasa da, bu tip stellerde çoğunlukla bulunmaktadır. Alt kısmındaki kırık, steli tahlil etmemizde herhangi bir aksaklık yaşatmamaktadır. Stel gövdesi ve üstündeki alınlık, iki yanında ve tepe bölgesinde akroterleriyle neredeyse tamamen korunmuştur. Yazıt net ve temizdir.

Yüzeysel ve bölgesel olarak hafif renk değişimleri görülse de, bütünsel olarak iyi durumdadır.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 58 cm, genişlik 32 cm, kalınlık 4,5 cm, harf yüksekliği 2,5 cm.

Tipolojik Tanım: Stel, kaliteli mermerden yapılmıştır. Üçgen alınlıklı bir adak stelidir. Aşağıdan yukarıya doğru daralan bir stel gövdesi vardır. Üçgen alınlıklı stellerde bu daralma özellikle Lydia Bölgesi'nde fazlasıyla görülmektedir.

Stelin üçgen alınlığı, iki yan köşesinde ve bir tepe noktasında olmak üzere üç tane akroter barındırmaktadır. Akroterlerde, stilize bitkisel motif kabartmaları görülmektedir. Çerçeve şeklinde yapılmış olan alınlığın sol ve sağ köşelerinden çıkan, birer stilize yaprak bulunmaktadır. Alın içinde yer alan bir diğer figür ise, düzlemsel bir yuvarlak şeklinde olan rozet motifidir. Bu rozetin içi işlenmeden, sadece alçak kabartma şeklinde gösterilmiştir. Stel gövdesinin üst bölümünde ise üç satırlık bir yazıt bulunmaktadır.

Transkripsiyon:

1

Ἀρτεμᾶς Θε-
ᾱ Ὑψίστῳ εὐ-
χὴν ἀπέδωκα.

Çeviri: Artemas, tanrı Hysistos'a (bu) adağı sundu.

Epigrafik Açıklamalar: Θεῷ Ὑψίστῳ, Zeus Hysistos'u belirtmektedir.

Steldeki yazıtta işlenmiş olan harf karakteristiği, Lydia Bölgesi'ne özgü bir stildedir.⁹⁸ Harfleri stele işlerken, her harf çizgisinin başlangıç ve bitişinde keski izlerini göstermişlerdir. Upsilon ve psi harflerinde kullandıkları farklı çizgiler göze çarpmaktadır. Bu iki harf arasında, daha küçük boyutlarda yazılmış, ters bir nu harfi bulunmaktadır. Bu harf, arkaik bir yunan alfabesi harfidir ve Pamphylia lehçesinde kullanılan bir harftir.⁹⁹ Pamphylia digamması olarak adlandırılan bu harfin, elimizdeki stelde Zeus'u belirtmek amacıyla konulmuş olduğu düşünülebilir.

Yazıttaki diğer harflerden daha küçük boyutta yazılan bir diğer harf ise iota ve tau harflerinin arasında bulunan sigma harfidir. Sigma harfleri bu yazıtta genel olarak klasik sigma harfi iken, bu küçük boyutlu halinde ya taşıcı hatasından, ya da bilerek, Hristiyanlığın kabulünden sonra kullanılan ve sağ kenarı açık bir kare-dikdörtgen şekli olan haliyle işlenmiştir. Son satırdaki omega harfi ise, yazıttaki diğer omegaların altındaki uzun çizginin aksine, altında iki kesik çizgiyle yazılmıştır.

Kat. No. 27:

Envanter No: 4329.

Bibliyografya: TAM V, 1, 450 a.

Müzedeki Yeri: Bergama Müzesi taş eserler deposu.

Buluntu Yeri: Lydia, Ayazviran.

Tarih: Bilinmiyor.

Korunma Durumu: Stelin alınlık kısmının tepe noktasının köşesinde kırık bulunmaktadır. Varsa, tepe akroteri de tepe noktasındaki köşe kırık olduğu için kayıptır. Stelin en alt kısmı da, sağ alttan sol üste doğru kırıktır. Alınlığının sağ akroterine doğru siyah boya izleri mevcuttur. Yüzeysel aşınmalar mevcuttur. Stelde bölgesel renk değişimleri görülmektedir. Yazıt kısmı net bir şekilde okunmaktadır.

Ölçüler: Maksimum yükseklik 44 cm, genişlik 32 cm, kalınlık 3,5 cm, harf yüksekliği 1,5 cm.

⁹⁸ Yazı karakteristiğinin benzer örnekleri için bkz. Malay, Researches, ss. 43, 44, 133.

⁹⁹ Claude Brixhe, *Le dialecte grec de Pamphylie: documents et grammaire*. Paris, 1976, ss. 5-6.

Tipolojik Tanım: Kaliteli, beyaz mermerden yapılmış olan stel, bir adak stelidir. Stel gövdesi aşağıdan yukarıya doğru daralmaktadır. Alt kısmı kırık olan stel gövdesinin üzerinde, iki yan köşesinde akroter bulunan bir üçgen alınlığa sahiptir. Akroterlerde, stilize bitkisel motif kabartmaları vardır.

Çerçeve şeklinde olan alınlığın içinde, sol ve sağ köşelerinden çıkan, birer stilize yaprak kabartması bulunmaktadır. Alınlığın içindeki üçüncü öge ise düzlemsel ve işlenmemiş, yuvarlak bir rozet kabartmasıdır. Stel gövdesinin üst bölümünde üç satırlık yazıt vardır. Yazıtın ikinci satırının sonunda bir yaprak sembolü bulunmaktadır.

Transkripsiyon:

1 Ὅσιϝ καὶ Δικαίϝ
 Αὐρ(ήλιος) Μύρων
 εὐχήν.

Çeviri: Aurelios Myron, Hosios ve Dikaïos’a bu adağı (adadı).

Epigrafik Açıklamalar: Ὅσιϝ καὶ Δικαίϝ isimleri birer yerel tanrı isimleridir. Dativ halde bulunan Hosios ve Dikaïos adlı yerel tanrılar, isimlerinin geçtiği yazıtlarda çoğunlukla bu çekimle ve birlikte yazılmıştır ve bu iki ismin, sürekli birlikte yazılması, tek bir tanrıya ait iki isim olduğunu da düşündürmektedir.¹⁰⁰

Sigma harfi klasik Yunan harf stiliyle yazılmıştır. Omega harfi de, altında uzun çizgi olan, aşağıdan içe dönük, yarım yuvarlağın içine doğru kıvrılmış iki uçlu halde karşımıza çıkmaktadır. Yazıttaki bütün harflerde, çoğu Lydia Bölgesi stellerinde olduğu gibi her çizgi bitiminde keski izleri bulunmaktadır.

¹⁰⁰ Hosios’un anlamı ‘kutsal’, ‘dindar’dır. Dikaïos’un anlamı ise ‘adil’, ‘adaletli’dir. Hosios ve Dikaïos kültü hakkında daha ayrıntılı bilgiler için bkz. N. E. Akyürek Şahin, “Anadolu’da Hosios kai Dikaïos Kültü (Kutsal ve Adil Tanrı)”, **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı 118, 2004, ss. 2-3.

SONUÇ

Bergama Müzesi taş eserler deposunda korunmakta olan, toplam 27 adet yazıtın incelendiği bu tezde, 22 adet yayınlı, 5 adet yayını bulunmayan yazıt yer almaktadır. İncelenen bu yazıtlardan büyük çoğunluğu çoğu İ.S. 2. yy.'a tarihlenmektedir. Pergamon'da bulunan yazıtlardan 1 adedi Geç Hellenistik Dönem'e, Kaikos'tan tezde bulunan tek örnek olan yazıt ise İ.Ö. 4. yy.'ın 2. yarısı'na tarihlenmektedir. Kaikos'tan gelen bu yazıt, çalışmada bulunan en erken yazıt örneğidir ve yazı karakterlerinin sade ve yalın oluşu dikkat çekmektedir. Envanter numarası 4195 ve 4329 olan yazıtların tarihleri ise bilinmemektedir.

Yayını olmayan yazıtları incelerken, buluntu yeri ya da tarihi hakkında hiçbir bilginin olmaması durumu söz konusudur. Bu sorunu biraz da olsa ortadan kaldırmak adına, sadece tipolojik olarak değil, epigrafik açıdan da daha etraflı bir tarama yapılmıştır. Bunun sonucunda, gerek harf stillerinin karakteristik farklılıkları, gerekse belli bölgelere ait tarihleme yöntemleri ile Lydia Bölgesi'ne ait olabilecek 2 adet yazıt tespit edilmiştir. Bunlardan biri Envanter numarası 1.13.98 olan mezar stelinde, Lydia Bölgesi'nde sıklıkla kullanılan tarihleme yöntemi kullanılmıştır ve bu onu hem tarihlendirmemizde hem de buluntu yerini tespit edebilmemizde büyük bir rol oynamıştır. Lydia Bölgesi'ne ait olduğu düşünülen bir diğer stel Envanter numarası 4326 olan adak stelidir. Stel, hem bölgeye özgü süslü harf karakteristiğiyle, hem de tipolojik olarak sade bezemeleri bulunan üçgen alınlık kullanımıyla en azından buluntu yerini tespit edebilmemizde yardımcı olmuştur. Envanter numarası 3778 olan ve yayını olmayan isim listesinde, Pergamon'da bulunan başka bir mermer levhada da bir şehir komutanının aynı isimle geçmesi, bu listenin Pergamon'a ait olabileceği kanısını güçlendirmektedir. Yayını bulunmayan 2286 envanter numaralı stelin ilk iki satırı ile, zorlukla okunan son iki satırı arasındaki yazı stili ve yazılış farkı göze çarpmaktadır. Bu durum bize bu satırların farklı zamanlarda ve farklı kişiler tarafından yazılmış olduğu durumunu göstermektedir diyebiliriz.

Seçkiyi oluşturan Pergamon'a ait yazıtlar, antik kentin Asklepieion, Gymnasion, Akropolis yapılarından çıkarılan eserlerdeki Envanter numarası 2010 olan Zeus'a adanmış adak yazıtında 2 adet güneş sembolü ve Envanter numarası 2289 olan Asklepios'a adanmış adak stelinde ise 2 adet yaprak sembolünden başka

herhangi bir bezeme ya da plastik öge içermemektedir. Tipolojisi sade, yazı stili ise yalın ve anlaşılır şekildedir. Harf karakterleri süslemeden uzaktır. Pergamon stellerini sadece elimizde olanlarla genelleme yapmak mümkün değildir. Bilhassa tipoloji olarak, farklı yayınlarda ve Bergama Müzesi bahçesi ile Arkeolojik eserler salonunda Pergamon'a ait mezar ve adak stelleri üçgen alınlıklı ya da kemerli olarak üretilmiş örnekleri de bulunması sebebiyle, teze dâhil olan birkaç stele bakarak bölgenin tipolojisi hakkında genel bir görüş bildirmek yanlış olur. Fakat epigrafik olarak incelediğimizde yazı stilineki sadelik, bölgenin genelinde görülen bir durum olduğunu söylemek mümkündür.

Pergamon deyince ilk akla gelen Asklepios'un, birçok adak stelinde karşımıza çıkması ise gayet normal gözükmemektedir. İnsanların adaklarını çoğu zaman sağlıklarıyla ilgili yaptığı, adak stellerinde net bir şekilde görülmektedir. Kimi zaman spesifik uzuvlarıyla ilgili iyileşme isteklerini, kimi zaman çocuk istekleriyle ilgili dileklerini, tanrılara adadıkları bir dikili taş (stela) yazdıkları yazıyla dile getirmişlerdir. Sağlıkla ilgili bu adaklarını Asklepios'a adanmalı ise zaten kaçınılmaz idi. Asklepios'a adanan yazıtlar envanter numarası 1588 olan mermer levha ve 2289 olan mermer bloğun Pergamon kentinin Asklepieion yapısından çıkmış olması, Asklepieion'a konulmuş olması belki de dileklerinin ve isteklerinin gerçekleşmesinin daha kolay ve çabuk olması inancının sonucuydu diyebiliriz.

Batı'daki komşusu İonia, Kuzey komşusu Mysia'daki sade epigrafi yanında Lydia yazıtları, fazlaca süslü ve karmaşık durmaktadır. Bilhassa Lydia'da bulunan yazıtlardaki omega harflerinin yazı biçimlerindeki çeşitlilik sadece incelediğimiz 14 adet yazıt örneğiyle bile görülmektedir. Upsilon ve phi harflerinin ek çizgilerle süslenen envanter numarası 4195 olan stelde fazlasıyla dikkat çekmektedir. Bu harf karakterlerindeki farklı durum, Lydialıların Yunan alfabesinden önce farklı bir alfabeyi uzun süre kullanmış olmalarının etkisinden çıkamadıkları düşüncesiyle açıklanabilir. Çünkü iki alfabe de ortak harfler içermiş olmasına rağmen, Lydia alfabesini kullandıkları dönem yazıları sağdan sola doğru yazılmaktaydı ve harf çizgileri daha yoğun ve süslemeliydi.

Ticarette birlikte bir tarihleme ve takvim ihtiyacı çok eski dönemlere kadar gitmekte ve bunun çözümü sayesinde yazı sistemlerinin oluştuğu düşünülmektedir. Lydia bu konuda özellikle mezar stellerinde de aktif bir rolde bulunmaktaydı.

Tarihleme yöntemi olarak yıl belirteci έτος kullanılarak hemen yanına Yunan sayı sistemiyle yazılmış harfler konulmuş ve bu yıl bu bölgede, 8 adet olduğu düşünülen Era'lardan biri olan Sulla Era'sına göre yazılmıştır. Neredeyse tüm Yunan dünyasının kullandığı Makedon takvimini kullanan Lydia, bunu μηνος ay belirteci ve yanında bu takvimde yer alan ay ismini yazmışlardır. Hatta tam günü belirtmek için yine Yunan sayı sistemindeki harfleri kullanmışlardır. Envanter numarası 4333, 4347, 4332, 4345, 4336, 4199, 4319, 4320, 4338, 3786, 4200, 1.13.98 (yayını olmayan) olan yazıtlarda, yani çalışmada yer alan Lydia mezar ve adak yazıtlarının büyük bölümünde bu sistemler kullanılmıştır. Aynı sistemi mezar stellerinde, ölen kişinin kaç yıl yaşadığı yani kaç yaşında öldüğüyle ilgili bilgi vermekten de geri kalmamışlardır. Bunu ζήσαντα έτη kalıbının yanında Yunan sayı sisteminde yer alan harflerle göstermişlerdir. Envanter numarası 4347, 4332, 4319, 4338, 4200 olan mezar stellerinde bu kalıp, tarihleme sistemiyle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Hem yıl, hem ay, hem de yaş belirten kalıplardan sonra kullanılan Yunan sayı sistemine ait rakamların üzerinde mutlaka kesik bir çizgi de bulunmaktadır. Sıklıkla İ.S. 1. ve 2. yy.'a tarihlenen bu stellerin, tarihleme ile ilgili bu kadar titiz davranmasının nedeni, yazıttaki harflerle karışmaması içindir diyebiliriz..

Kuzeydoğu Lydia'dan çıkarılan ve Bergama Müzesi'ne 1977-1978 yıllarında bağışlanan stellerden üçü, Lydia'nın iç kesimleri ve dağlık bölgelerinde görülen farklı inanç sistemleri hakkında fikir oluşturmamıza olanak sağlamaktadır. Aralarında, her birinin 30'ar yıl fark olan 4332, 4327 ve 3786 envanter numarasına sahip stellerde Phryg'lere ait yerel tanrı adı ve onu temsil eden hilal simgesi kullanımı görülmektedir. Bu üç stel ve envanter numarası 4199 olan stel, aynı zamanda kefaret yazıtlarına güzel birer örnektir. Envanter numarası 3786 olan kefaret yazıtında, yerel tanrıdan yardım isteyen ama dileği kabul olduğu halde adağını yerine getiremeyen kişinin kefaretinin bu adak steli olduğu anlatılmıştır. İşlediği suçtan dolayı tanrılar tarafından cezalandırıldığını düşünen kişinin bu cezadan kurtulabilmek adına yaptırdığı steller de kefaret steli olarak görülmektedir. Bu duruma örnek, envanter numarası 4332 ve 4199 olan stellerdir. Envanter numarası 4199 olan stelden aynı zamanda orman, ağaç gibi doğaya ait varlıkların kutsal görüldüğü, ağaçlarla özdeşleştirilen tanrılara adak adandığı ve ayrıca onlara zarar verildiği takdirde cezalandırıldığına dair somut bilgiler elde edilmektedir.

Ceza ve kefarete yazıtlarına özgü ἐνγράφαι, στηλλογραφεῖν ile tanrının gücünü ve ondan korktuğunu ifade eden δυνάμις sözcüğü kullanılmaktadır. Bu yazıtların tümü, Phryg tanrılarına adanmış yazıtlardır. Bu yazıtların tümü, Lydia-Phrygia kefarete yazıtlarına özgü kullanımlara güzel örnekler oluşturmaktadır. Bu gibi durumlar, Kuzeydoğu Lydia’da komşu bölge olan Phrygia ile sosyal ve dini anlamda bir alışveriş olduğunu net bir şekilde kanıtlamaktadır. Envanter numarası 4200, 4319, 4320, 4336, 4345, 4347, 4338 olan yazıtlarda görülen Smyrna tipi Demos çelengi ise benzer şekilde Lydia ve İonia’nın merkez kentlerinin birbirleriyle sosyal ve dini anlamda olan alışverişini göstermektedir.

Antik dönemlerde de yaşanan kardeş kavgaları ya da anlaşmazlıklar, envanter numarası 4336 olan stelde de karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıtta bulunan rasura, net bir şekilde bize bu durumu göstermektedir. Mezar stelini yaptırmak için maddi destek yapan, Demophilos’un çocuklarından birinin ismi bulunduğu düşünülen bu rasura bize, steli yaptırdıktan sonra maddi destekten vazgeçtiği için ya da iki kardeşin sonradan anlaşmazlık yaşamamasından dolayı bu ismin silinmiş olduğunu kesin olarak göstermektedir.

Genellikle Hristiyanlık öncesi dönemde kullanılmayan sağ kenarı açık bir kare/dikdörtgen şeklinde sigma harfi, stel tarihlemeye doğruya yakın tahminlerde bulunmamızı sağlayan epigrafik unsurlardandır. Envanter numarası 1.13.98, 4319, 4200, 4195 olan yazıtlar bu duruma örnektir. Özellikle yayınlanmamış ve buluntu yeri bilinmeyen stelleri tarihlemeye yaşanan sıkıntıyı bir nebze de olsa azaltmaktadır.

Arkaik devirlerden Roma Dönemi’ne kadar Yunan yazıtlarında bulunan harf karakterlerinde değişim görüldüğü bilinmektedir. Özellikle alpha, sigma, mu, epsilon, ksi ve çoğunlukla omega harflerinde görülen değişim, Roma devrinde çoğunlukla daha yuvarlak bir karakterde yazılmaya başlandığı gözlemlendiği fakat tam olarak bu kanıya güvenilmemesi gerektiği bir gerçektir. Bu gerçekliği ise Envanter numarası 1.13.98, 4319, 4200, 4195 olan stellerdeki sigma ve omega harflerinin farklı gelişim göstermesi durumuyla gösterilebilmekteyiz.

Epigrafik incelemelerde buluntu yeri bilinmeyen yazıtlar, kesin ifadeler kullanmamızı zorlaştırmaktadır. Her ne kadar Hristiyanlığın kabulüyle başlayan bazı harf karakterleri değişimi görülmüş olsa da, Anadolu’nun bazı bölgelerinde bu değişim daha geç dönemlerde kullanılmaya başlanmış olabileceği durumu ve

örnekleri de göz ardı edilmemelidir. Epigrafik incelemelerde sıklıkla başvuru alan harf karakterlerini inceleyerek yaklaşık bir tarih bulmaya çalışma yöntemi, ne yazık ki çok sağlıklı ve kesin bir sonuca ulaşabilmemize imkân veren bir yöntem değildir.

KAYNAKÇA

Abramenko, Andrik. “Der Fremde auf dem Thron”, **Klio**, Beitrge zur Alten Geschichte, Sayı: 82, 2000, ss. 361-378.

Adak, Mustafa, Ebru N. Akdoğu Arca, Mehmet Oktan. “Neue Inschriften aus Side”, **Philia: International Journal of Ancient Mediterranean Studies**, Sayı: 1, İstanbul, 2015, ss. 89–122.

Akurgal, Ekrem. **Anadolu Uygarlıkları**, Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2014.

Akyürek Şahin, N. E. “Anadolu’da Hosios kai Dikaïos Kùltü (Kutsal ve Adil Tanrı)”, **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı 118, 2004, ss. 1-19.

Alar, Halis. “Kütüphaneciliğin Tarihçesi ve İlk Kütüphaneler”, **A.Ü. Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, ss. 295-308.

Aybek, S., M. Tuna , M. Atıcı. **İzmir Tarih ve Sanat Müzesi Heykel Kataloğu**, T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

Bailliot, Magali. **Magie et Sortilèges dans l'Antiquité romaine**, Paris, 2010.

Ballance, M. H., W. M. Calder, A.S. Hall, R.D. Barnett. “Monuments from Phrygia and Lykaonia”, **Monumenta Asiae Minoris Antiqua**, Cilt: XI, Studies Journal of Roman Studies Monographs, Roman Society Publications, 2013, ss. 241-280.

Barth, M., J. Stauber (Ed). **Inschriften Mysia und Troas**, Leopold Wenger Institut, Universität München. Packard Humanities Institute, Munich, 1996, (IMT Kaikos) ss. 801-965.

Bieber, Margerete. “Roman Men in Greek Himation (Romani Palliati) a Contribution to the History of Copying”, **ProcPhilAs**, Sayı:103, 1959, ss. 374-417.

Birley, Anthony R. **Hadrian, The Restless Emperor**, Routledge, London and New York, 1997.

Brixhe, Claude. **Le dialecte grec de Pamphylie**, Documents Et Grammaire. Paris, 1976.

Buckler, William Hepburn, William Moir Calder, William Keith Chambers Guthrie. “Monuments and Documents from Eastern Asia and Western Galatia”, **Monumenta Asiae Minoris Antiqua**, Cilt: 4, Manchester, 1933, (MAMA IV).

Bülbül, Cemil. “MÖ 2. Binyılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 20, 2009.

Calderini, Aristide, Mario Untersteiner, Olga Accordi, Noemi Volani. “Ricerche Etnografiche Sui Papiri Greco-Egizi”, **Studi Della Scuola Papirologica**, Cilt: 3, 1920, ss. 3–85.

Cameron, A. **Θρεπτος and Related Terms in the Inscriptions of Asia Minor**, Anatolian studies presented to William Hepburn Buckler, Manchester 1939, ss. 27–62.

Chapot, Victor. **La Province Romaine Proconsulaire D’asie Depuis Ses Origines Jusqu’à La Fin Du Haut-Empire**, Librairie Emile Bouillon, Paris, 1904.

Diehl, Charles, Georges Cousin. “Inscriptions de Lagina”, **Bulletin de Correspondance Hellénique**, Sayı: 11, Paris, 1985, (BCH), ss. 5-39.

Conze, A., Schuchhardt, C. **Vorläufiger Bericht über die Arbeiten zu Pergamon**, Athen, 1899.

Cox, C. W. M. A., Cameron, J. Cullen. **Monuments from the Aezanatis**, (Ed. B. Levick, S. Mitchell, J. Potter vd.), Londra, 1988, (MAMA IX).

Çekilmez, Murat. “Geç Hellenistik Dönem’den Bir Mezar Steli”, **OLBA**, Sayı: XIX, Kaam Yayınları, Mersin, 2011, 107-126.

Durugönül, Serra (Ed.). **Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri**, Oksijen Basım ve Matbaacılık, İstanbul, 2015.

Bickerman, E. J. **Chronology of the Ancient World**, Thames and Hudson, London, 1968.

Faraone, Christopher, A. Dirk Obbink (Ed.). **Magika Hiera: Ancient Greek Magic and Religion**, Oxford University Press, 1991.

Fraser, P. M., E. Matthews (Ed.). **A Lexicon of Greek Personal Names**, Cilt: 1, Oxford, 1987.

Güngör, Yüksel. **Bergama Krallık Kültü**, Bergama Kültür ve Sanat Vakfı Belleten Dizisi, Sayı: 14, İzmir, 2005.

Habicht, Christian. “Die Inschriften des Asklepieions”, **Altertümer von Pergamon**, Cilt: 3. Berlin 1969, (IvP III).

Harden, David. “Liberty Caps and Liberty Trees”, **Past and Present**, Sayı: 146, 1995, ss.66–102.

Harland, Philip A. **North Coast of the Black Sea, Asia Minor, Greco-Roman Associations: Texts, Translations and Commentary**, Cilt: 2, De Gruyter, Berlin, 2014, ss. 196-200.

Herrmann (Ed), Peter. “Tituli Asiae Minoris V”, **Tituli Lydiae linguis Graeca et Latina conscripti**, Cilt: 1, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Vienna, 1981, (TAM V,1), ss. 1-825.

Herrmann, Peter. **Ergebnisse einer Reise in Nordostlydien**, Denkschriften / Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Cilt: 80, Wien, 1962.

Herrmann, Peter. “Inschriften von Milet”, **Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899 Berlin**, New York 1998, (Milet VI,2), ss. 407-1019.

Rhys, Homer Thompson, K. Kourouniotes, et al Carpenter (Ed.). **Hesperia**, Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Cambridge, Massachusetts, Sayı: 5, Princeton, 1936.

Işık, Emel, **Lydia Mezar Stelleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1988.

Jamot, Paul. “Nouvelles et correspondance”, **Bulletin de Correspondance Hellénique**, Sayı: 18, Paris, 1894, ss. 529-548.

Kalinka, Ernst (Ed.). “Regiones montanae a valle Xanthi fluminis ad oram orientalem”, **Tituli Asiae Minoris**, Cilt: II. Tituli Lyciae linguis Graeca et Latina conscripti, 1944, (TAM II).

König, Jason (Ed.). **Ancient Libraries**, Cambridge University Press, 2013.

Laflı, Ergün. “Funerary and votive monuments in Graeco-Roman Cilicia: Hellenistic, Roman and early Byzantine examples in the museums of Mersin and Alanya”, **Anatolian Studies**, Sayı: 67, 2017, ss. 145-180.

Laflı, Ergün. Jutta Meischner, “Hellenistische und römische Grabstelen im Archäologischen Museum von Hatay in Antakya”, **Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts**, Sayı: 77, Wien, 2008, ss.145-183.

Magdalino, Paul. **The Empire of Manuel I Komnenos 1143-1180**, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

Malay, Hasan, Georg Petzl. “Neue Inschriften aus den Museen Manisa”, Izmir und Bergama, **Epigraphica Anatolica (EA)**, Sayı: 6, 1985, (MIB), ss. 55-74.

Malay, Hasan. “Dedication Of A Herm To Zeus Ariou”, **Epigraphica Anatolica (EA)**, Sayı: 37, 2004, (Zeus), ss. 179–180.

Malay, Hasan. **Epigrafi (Yazıt Bilim)**, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir, 1987, (Epigrafi).

Malay, Hasan. “Funerary Inscriptions from Northeast Lydia”, **Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik**, 1982, (ZPE 47), ss. 112-118.

Malay, Hasan. **Researches in Lydia, Mysia and Aiolis**, ETAM, Cilt: 23, Wien, 1999. (Researches).

Malay, Hasan. “Some Inscriptions from Lydia up for Auction”, **Epigraphica Anatolica (EA)**, Sayı: 39, 2006, (Lydia), ss. 87–99.

Mark Mueller. **Hypsistos cults in the Greek world during the Roman Imperium**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), McMaster University, Ontario-Canada, 2014.

McCabe, Donald F. “Ephesos Inscriptions. Texts and List”, **The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia**, Cilt: III, IV, VI, (Ed. Helmut Engelmann, Dieter Knibbe, Reinhold Merkelbach), The Institute for Advanced Study, Princeton, 1980, (Ephesos).

McCabe, Donald F. “Lagina Inscriptions. Texts and List”, **The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia**, The Institute for Advanced Study, Princeton. Packard Humanities Institute, 1991, (Lagina).

McCabe, Donald F. “Miletos Inscriptions. Texts and List”, **The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia**, The Institute for Advanced Study, Packard Humanities Institute, Princeton, 1991, (Miletos).

McCabe, Donald F. “Smyrna Inscriptions. Texts and List”, **The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia**, The Institute for Advanced Study, Packard Humanities Institute, Princeton, 1991, (Smyrna).

MDAI(A): **Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts**. Athenische Abteilung, Berlin, Vol. 29, 1904.

Meimaris, Y. E. Chronological Systems in Roman-Byzantine Palestine and Arabia. The Evidence of the Dated Greek, Inscriptions, **MEΛΕΤΗΜΑΤΑ**, Sayı: 17, Athens 1992.

Meisterhans, Karl, Eduard Schwyzer. **Grammatik der attischen Inschriften**, Berlin, 1900.

Müller, Hans Peter. “Punische Weihinschriften und Alttestamentliche Psalmen im Religionsgeschichtlichen Zusammenhang”, **Orientalia**, Sayı: 67, 1998, 477-496.

Naour, Christian. “Inscriptions du Moyen Hermos”, **Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik**, 1981, (ZPE 44), ss. 11-44.

Özlem, Pınar. **Lydia ve Phrygia’da Ele Geçen Kefaret Yazıtları (Confessiones)**, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1998.

Palmer, L.R. **The Latin Language**, Faber and Faber, Bristol, 1954.

Petzl, Georg (Ed.). “Tituli Asiae Minoris V”, **Tituli Lydiae linguis Graeca et Latina conscripti**, Cilt: 3, Vienna 2007, (TAM V,3), ss. 1415-1953.

Pfuhl, E., H. Möbius. **Die Ostgriechischen Grabreliefs**, Cilt: I, Mainz am Rhein, 1977.

Pfuhl, E., H. Möbius. **Die Ostgriechischen Grabreliefs**, Cilt: 2, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1979.

Pleket, Henry W., Ronald S. Stroud (Ed). **Supplementum Epigraphicum Graecum**, Sayı: 26-49, Amsterdam, 1979-2002, (SEG).

Radt, Wolfgang. **Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, Y.K.Y., İstanbul, 2002.

Radt, Wolfgang. Bergama Müzesinin Yapılışı. Atatürk Devrinde Türk-Alman İşbirliğine Bir Örnek, **IX. Türk Tarih Kongresi**, Cilt:1, Ankara, 21-25 Eylül 1981, ss. 397-404.

René Cagnat (Ed.). **Inscriptiones Graecae Ad Res Romanas Pertinentes**, Cilt: 4, Paris 1908-1927. (IGR 4)

Saraçoğlu, Aslı. **Antakya Yöresi Mezar Stelleri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997.

Sarioğlu, Adnan (Ed). **Bergama Müzesi**, Bergama Belleten, Sayı: 15, BERKSAV, 2006.

Schmidt, Stefan. **Hellenistische Grabreliefs**. Typologische und chronologische Beobachtungen, Köln-Wien, 1991.

Sevin, Veli. **Anadolu Arkeolojisi, Başlangıçtan Persler'e Kadar**, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, İzmir Bergama Müze Müdürlüğü, **Merkez Müzedeki Eser Sayısı**, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44101/izmir-bergama-muze-mudurlugu.html>, (03.05.2018).

Theodossiou, E, P. Mantarakis. **The unknown Roman calendars of Ancient Macedonia**, Astronomical and Astrophysical Transactions, Sayı: 25, No. 4, 2006, ss. 347-354.

Uibopuu, Kaja Harter. “How To Protect Your Grave -Funerary Inscriptions From Greco-Roman Asia Minor”, **Institute for Advanced Study**, Princeton, 2014.

Varinlioğlu, E. Die Inschriften aus dem Museum von Uşak, **Epigraphica Anatolica (EA)**, Sayı: 13, 1989, ss. 17–36.

Versnel, H. S. **Coping with the Gods**. Wayward Readings in Greek Theology, Brill, Boston, 2011.

Yaylalı, Abdullah. **Hellenistik Devir İzmir Kökenli Figürlü Mezar Stelleri**, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1979.

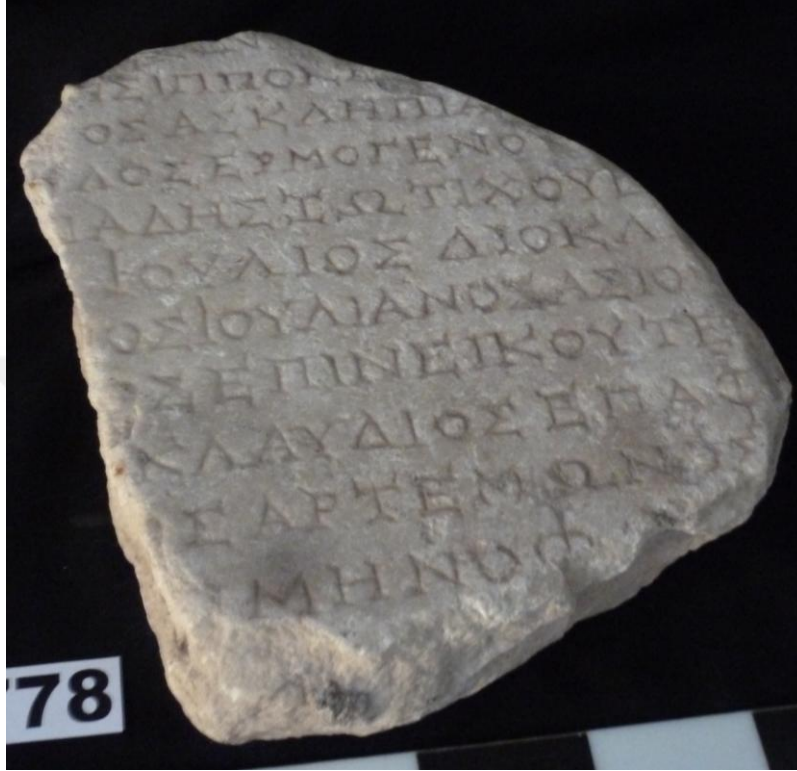
Yücel, Erdem. **Türkiye’de Müzecilik**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999.

EKLER

EK 1: Levhalar

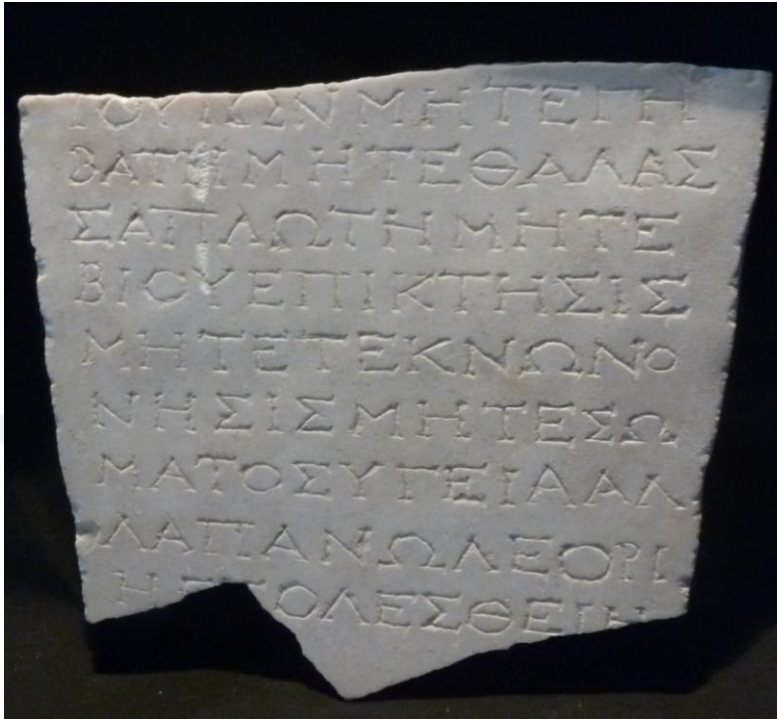
Kat. No: 1

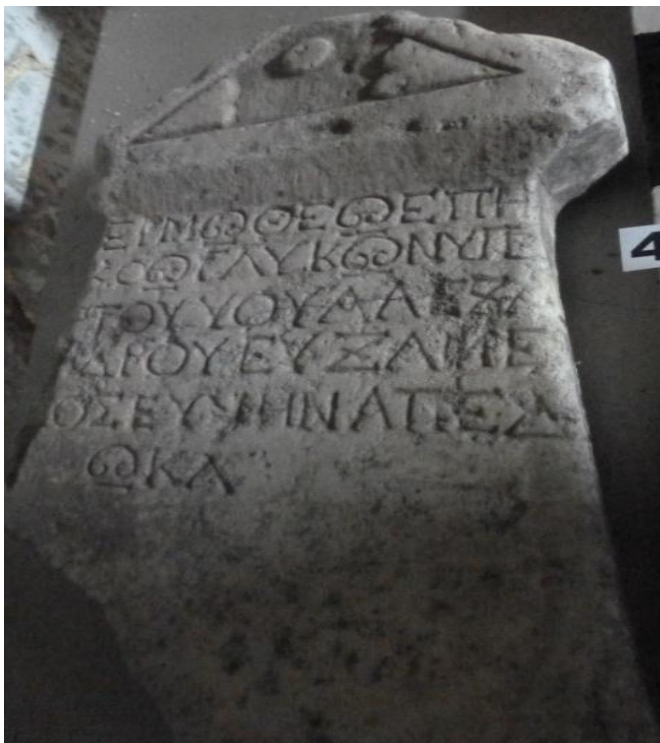
Kat. No: 2

Kat. No: 3

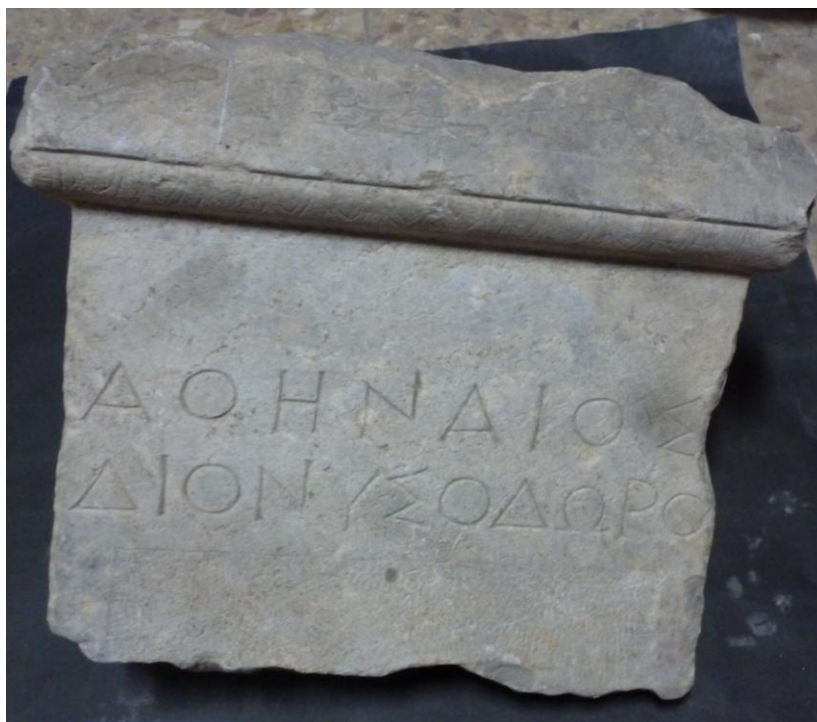
Kat. No: 4

Kat. No: 5

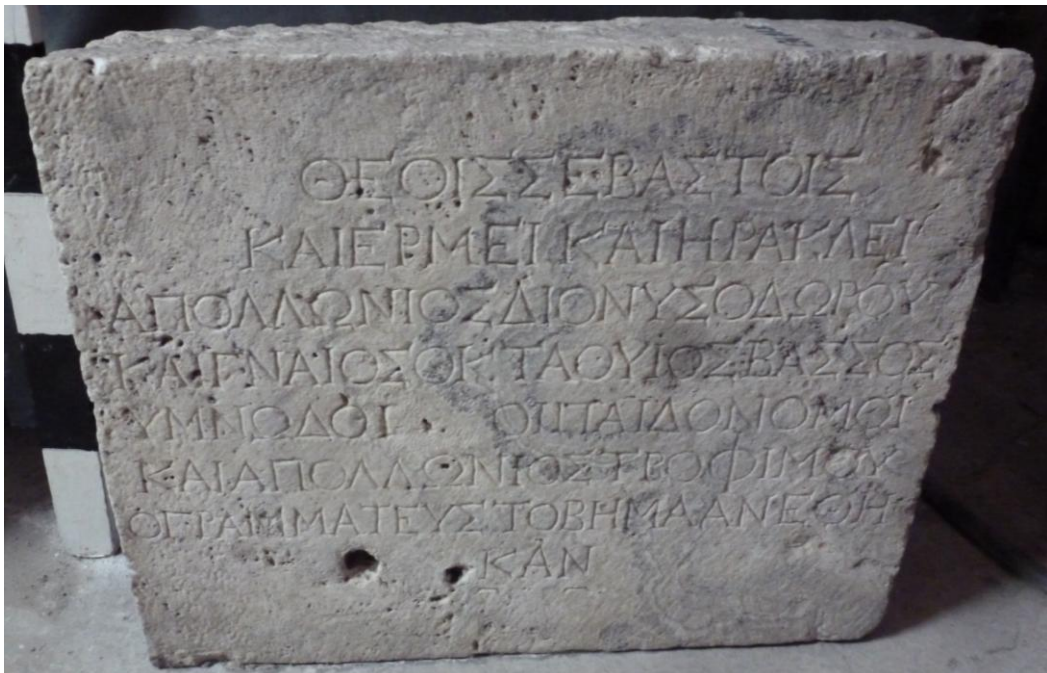
Kat. No: 6

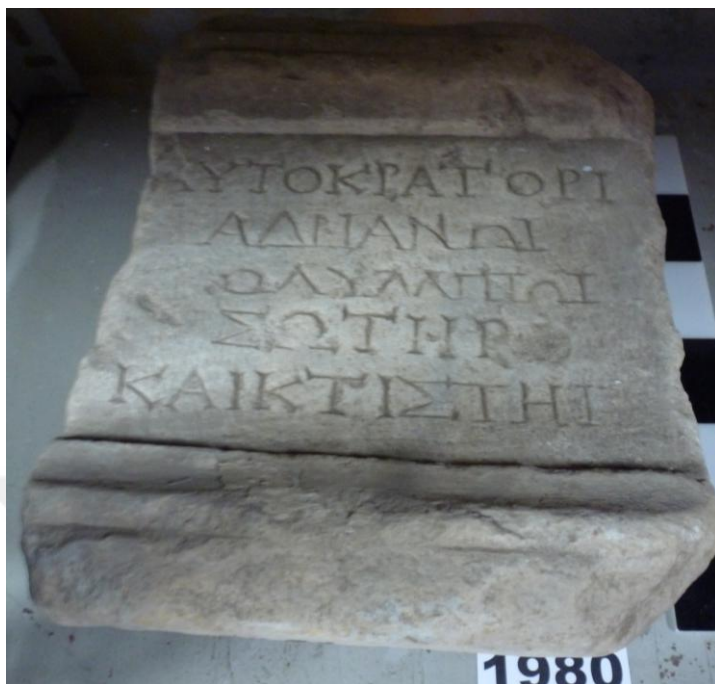
Kat. No: 7

Kat. No: 8

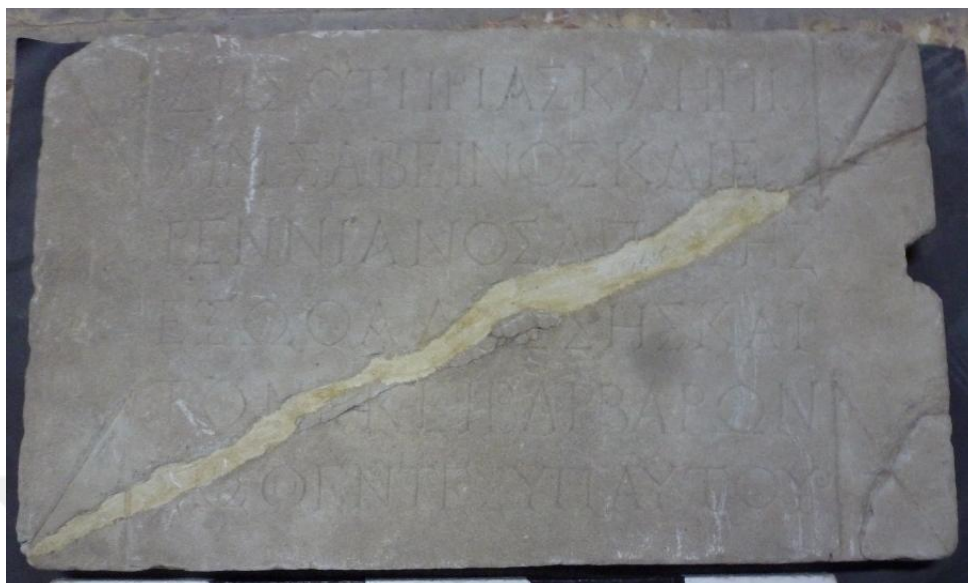
Kat. No: 9

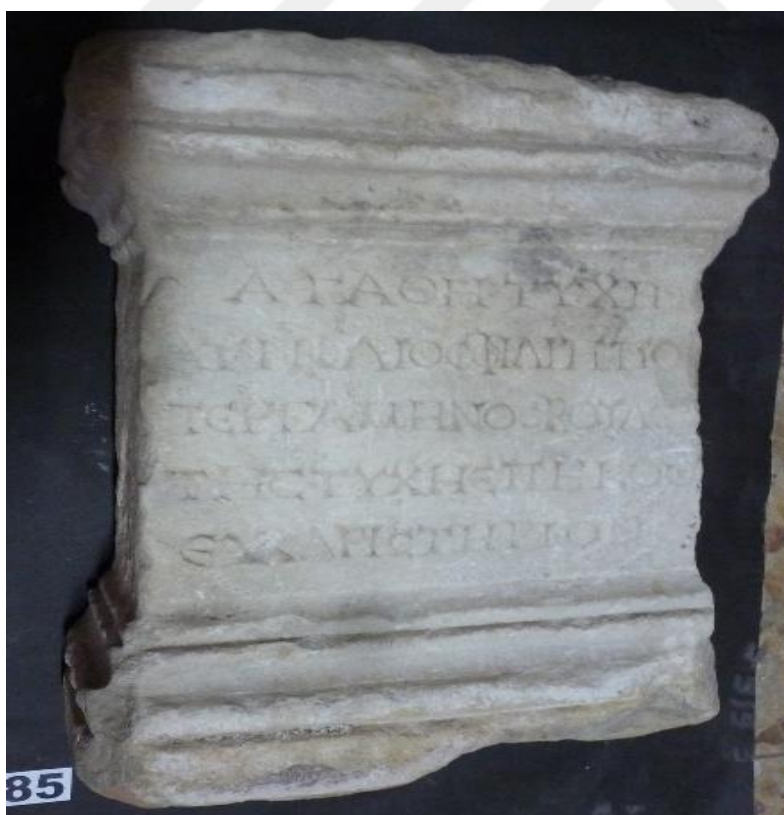
Kat. No: 10

Kat. No: 11

Kat. No: 12

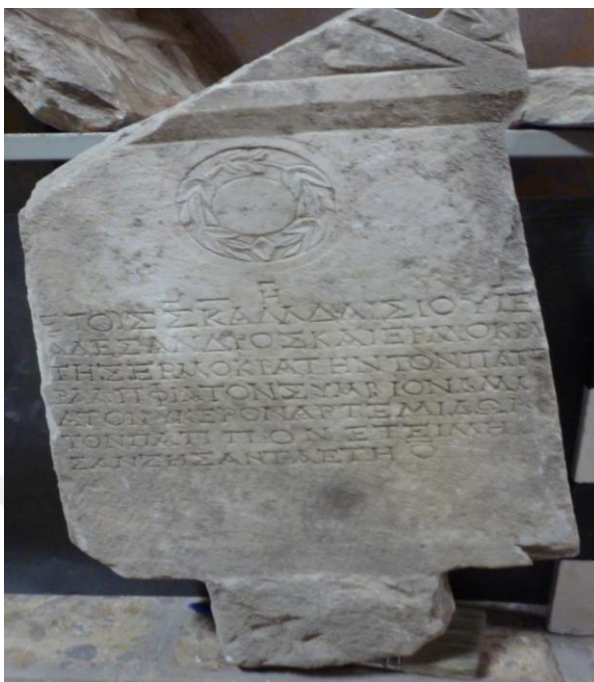
Kat. No: 13

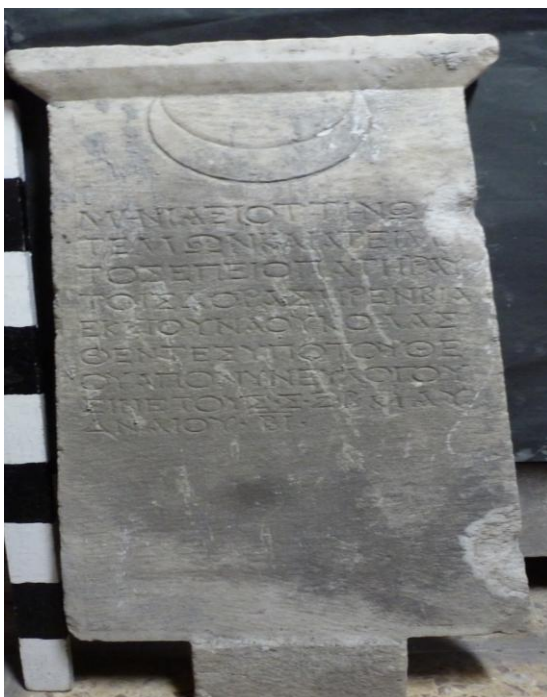
Kat. No: 14

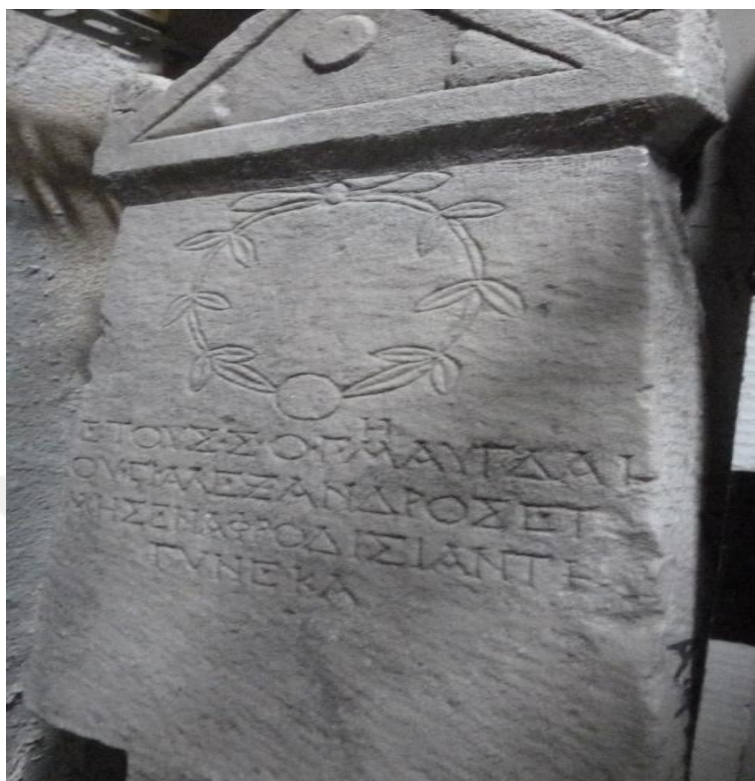
Kat. No: 15

Kat. No: 16

Kat. No: 17

Kat. No: 18

Kat. No: 19

Kat. No: 20

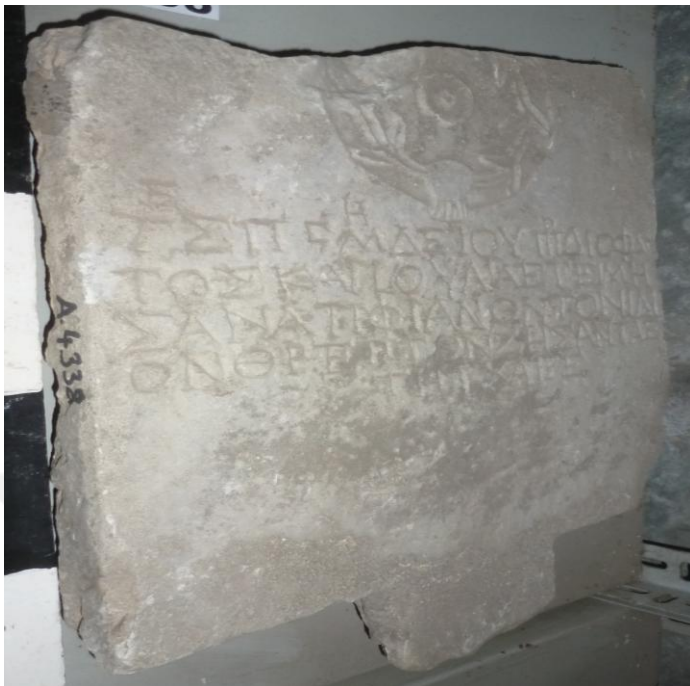
Kat. No: 21

Kat. No: 22

Kat. No: 23

Kat. No: 24

Kat. No: 25

Kat. No: 26

Kat. No: 27

EK 2: Fotoğraflar

Bergama'daki Agora Müzesi ve Kazı Evi (1904)

Kaynak: Wolfgang Radt, Bergama Müzesinin Yapılışı. Atatürk Devrinde Türk-Alman İşbirliğine Bir Örnek, **IX. Türk Tarih Kongresi**, Cilt:1, Ankara, 21-25 Eylül 1981, s. 406.

Bergama Müzesi İnşaatı (1934)

Kaynak: Radt, 1981, s. 408.

Bergama Müzesi Salonundan Bir Görünüş (1935)

Kaynak: Radt, 1981, s. 409.

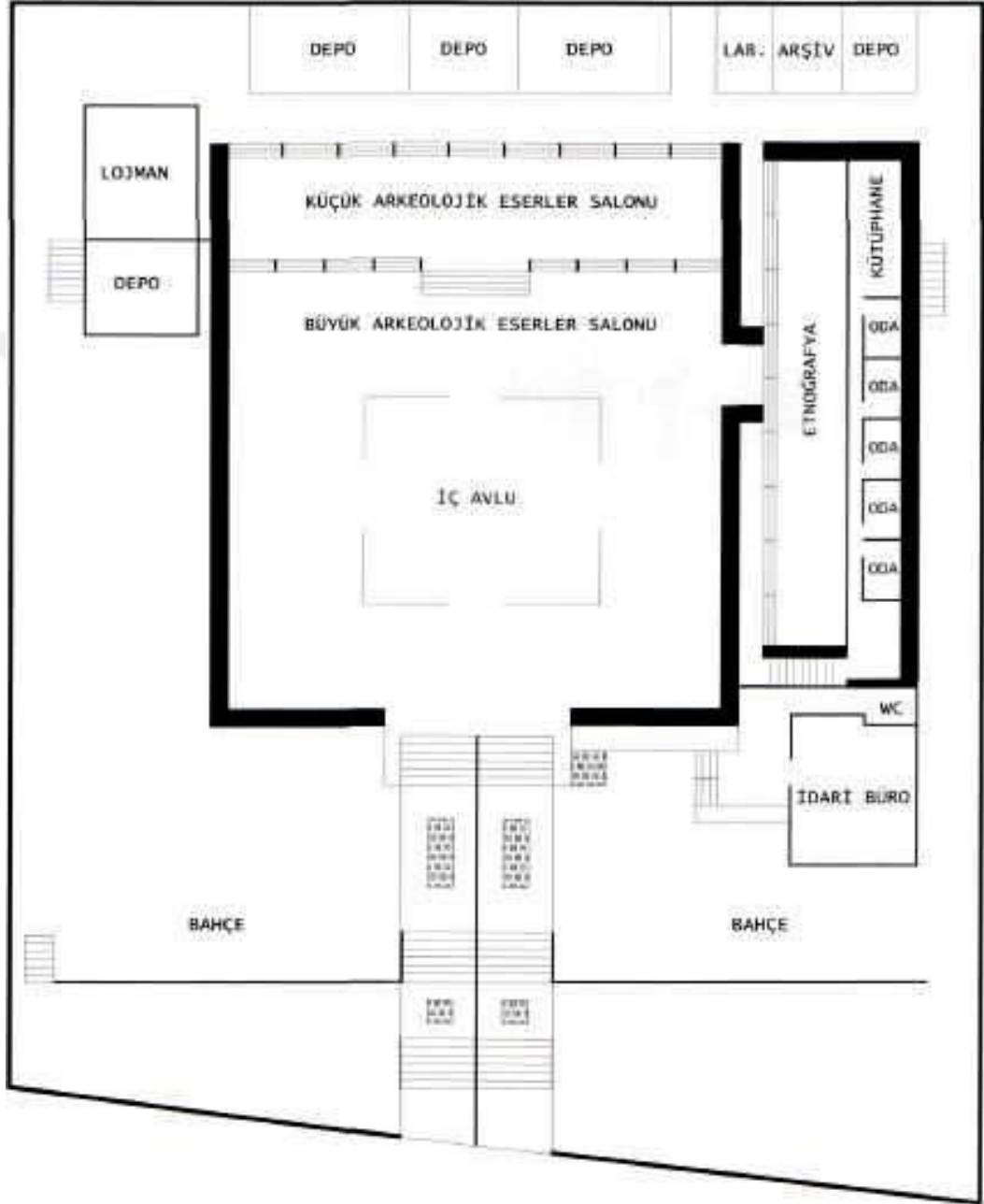
Bergama Müzesi Avlusundan Bir Görünüş (1935).

Kaynak: Radt, 1981, s. 410.

EK 3: Plan

Bergama Müzesi Planı.

Kaynak: Sarioğlu, 2006, s.10.